

Φαινομενολογική Διερεύνηση των Αντιλήψεων Νοσηλευτικού Προσωπικού για την Προσωπική και Επαγγελματική αξία τους

Μαρία Ν.Κ. Καρανικόλα,¹ Μαρία Καλαφάτη,²
Άννα Κουτρούμπα,³ Ελισάβετ Παπαθανάσογλου⁴

Perceptions of Personal and Professional Self-value in Nursing Personnel: A Phenomenological Study

Abstract at the end of the article

¹PhD, MSc, RN, Επίκουρη Καθηγήτρια,
Τμήμα Νοσηλευτικής, Τεχνολογικό

Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λεμεσός, Κύπρος,
²PhD, MSc, RN, ΕΔΙΠ, Τμήμα Νοσηλευτικής,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο

Αθηνών, Αθήνα
³MSc, Psych, Ερευνητική Συνεργάτις,
Τμήμα Νοσηλευτικής, Τεχνολογικό

Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λεμεσός, Κύπρος,
⁴PhD, MSc, RN, Αναπληρώτρια
Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής,
Πανεπιστήμιο Αλμπέρτα, Καναδάς

Υποβλήθηκε: 12/10/2017
Επανυποβλήθηκε: 28/11/2017
Εγκρίθηκε: 06/12/2017

Υπεύθυνος αλληλογραφίας:

Μαρία Ν.Κ. Καρανικόλα,
Βραγαδίνου 15, 3041, Λεμεσός, Κύπρος
Τηλ: (+357) 99786069
e-mail: maria.karanikola@cut.ac.cy

Εισαγωγή: Ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν ότι η επαγγελματική συμπεριφορά σχετίζεται με την εικόνα που σχηματίζει κανείς για τον εαυτό του και κατ' επέκταση με την αντίληψη της προσωπικής του αξίας. Επίσης, η αντίληψη επαρκούς επαγγελματικής αποτελεσματικότητας, η οποία συνδέεται με την αντίληψη προσωπικής και επαγγελματικής αξίας έχει σχετιστεί με την ανθεκτικότητα απέναντι στην επαγγελματική εξουθένωση. Ωστόσο, τα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με τη διεργασία απόδοσης επαγγελματικής και προσωπικής αξίας στους νοσηλευτές είναι περιορισμένα. **Σκοπός:** Σκοπός της μελέτης ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των μελών νοσηλευτικού προσωπικού γενικού νοσοκομείου ενηλίκων σχετικά με την προσωπική και την επαγγελματική τους αξία. **Υλικό και Μέθοδος:** Εφαρμόστηκε ποιοτική μεθοδολογία βάσει της φαινομενολογικής προσέγγισης. Κατόπιν συναίνεσης μετά από πληροφόρηση, στη μελέτη συμμετείχαν 18 μέλη νοσηλευτικού προσωπικού που εργάζονταν σε δημόσια και ιδιωτικά νοσοκομεία ενηλίκων και βάσει σκόπιμης δειγματοληψίας και του κανόνα του θεωρητικού κορεσμού. **Αποτελέσματα:** Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης αναδεικνύουν: (α) τη διεργασία αποτίμησης της προσωπικής αξίας των νοσηλευτών και (β) τη συνεχή αλληλεπίδρασή μεταξύ αντίληψης επαγγελματικής και προσωπικής αξίας στη συγκεκριμένη επαγγελματική ομάδα. Ειδικότερα, αποκαλύφθηκε η γνωστική διεργασία μέσω της οποίας οι συμμετέχοντες αποτιμούν την προσωπική και επαγγελματική αξία τους, αλλά και οι βασικοί παράγοντες που σχετίζονται με το βίωμα θετικών συναισθημάτων. **Συμπεράσματα:** Προτείνονται παρεμβάσεις ενίσχυσης της αντίληψης προσωπικής αξίας, οι οποίες αναμένεται να

ενδυναμώνουν συνολικά τους νοσηλευτές και την αντίληψη επαγγελματικής αξίας και υψηλών επαγγελματικών επιτευγμάτων. Απώτερος στόχος αναμένεται να είναι η ενίσχυση της ανθεκτικότητας των νοσηλευτών στο εργασιακό στρες. Επιπλέον, παρεμβάσεις σε οργανωτικό επίπεδο με στόχο τη διαμόρφωση συνθηκών που να προάγουν τη στήριξη των εργαζομένων για την πραγματοποίηση των προσωπικών και επαγγελματικών τους στόχων ενδεχόμενα να συμβάλλουν στην ενίσχυση της προσωπικής αξίας και να λειτουργήσουν, επίσης, αντιρροπιστικά στις στρεσογόνες συνθήκες του εργασιακού περιβάλλοντος.

Λέξεις-ευρητηρίου: Αυτοεκτίμηση, ατομική ταυτότητα, επαγγελματική ταυτότητα, δημόσια εικόνα, εικόνα εαυτού.

Εισαγωγή

Ο τρόπος με τον οποίο το άτομο αποδίδει αναγνώριση και αξία στον εαυτό του, στις δεξιότητες και στα επιτεύγματά του διαμορφώνει τον βαθμό αυτοεκτίμησής του.¹ Συνολικά, η θετική αξιολόγηση του εαυτού συνδέεται με ισορροπημένη αυτοεκτίμηση και αντίστροφα, και ταυτόχρονα συνιστά έναν έγκυρο δείκτη της ψυχικής υγείας του ατόμου.² Μάλιστα, η διεργασία αυτή φαίνεται να σχετίζεται και με την προσπάθεια του ατόμου για ποιοτικότερη και αποδοτικότερη εργασία.³⁻⁵ Μελέτες σε νοσηλευτές έχουν δείξει πως εκείνοι με χαμηλή αυτοεκτίμηση συχνά δεν αντιλαμβάνονται ότι η εργασία τους είναι αποτελεσματική ή θεωρούν ότι δεν είναι σε θέση να δομήσουν αποτελεσματική θεραπευτική σχέση με τους πάσχοντες.⁶ Άλλα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι νοσηλευτές με αρνητική και απαισιόδοξη στάση για το μέλλον και τον εαυτό τους εμφανίζουν συχνότερα δυσλειτουργικές επαγγελματικές συμπεριφορές, όπως επαγγελματική δυσαρέσκεια και εξουθένωση, συγκριτικά με νοσηλευτές που διατηρούν θετικά συναισθήματα για τον εαυτό τους και αισιόδοξη κοσμοθεωρία.¹

Περαιτέρω, έχει φανεί ότι η αυτοεκτίμηση συνιστά μια βασική παράμετρο της αποτελεσματικής ενδοατομικής και διατομικής επικοινωνίας του ατόμου.^{1,5} Επομένως, φαίνεται να σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου για μάθηση και την τάση του να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τα γεγονότα της ζωής και να δημιουργεί στενές διαπροσωπικές σχέσεις.^{1,5} Με βάση το δεδομένο πως η κλινική πράξη της νοσηλευτικής βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη δόμηση θεραπευτικών σχέσεων, στην αποτελεσματική επίλυση προβλημάτων και στη συνεργασία είναι εμφανής η σπουδαιότητα τόσο της αντίληψης των νοσηλευτών για την ατομική και την επαγγελματική αξία τους, όσο και του τρόπου που αυτή αντανακλάται στην αντίληψή

τους ως ισότιμων και ικανών μελών της θεραπευτικής ομάδας.^{7,8}

Επιπλέον, άλλα δεδομένα δείχνουν ότι η αντίληψη της προσωπικής αξίας λειτουργεί ρυθμιστικά απέναντι στα στρεσογόνα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, καθώς σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να χειρίζεται αποτελεσματικά δυσλειτουργικές καταστάσεις.^{9,10} Αυτή η αλληλεπίδραση έχει επιβεβαιωθεί και στο νοσηλευτικό προσωπικό, καθώς και η σχέση της με την ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας.¹¹ Επίσης, η χαμηλή αυτοεκτίμηση έχει σχετιστεί με συμπτώματα άγχους, έντασης, απουσία ικανοποίησης, κεφαλαλγίες, αϋπνίες, συμπτώματα κατάθλιψης και χρήση ουσιών.¹²⁻¹⁴ Μελέτες σε νοσηλευτές έχουν δείξει ότι τα ανωτέρω σχετίζονται με την ασφάλεια και την ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας, και ειδικότερα με απρόσωπη και κυνική στάση προς τους θεραπευόμενους, λάθη κατά τη χορήγηση φαρμάκων και ελλιπή τεκμηρίωση.¹⁵⁻¹⁸

Συνολικά, φαίνεται ότι η αυτοεκτίμηση του ατόμου ως βασικό συστατικό της ατομικής και της επαγγελματικής του ταυτότητας σχετίζεται με την επαγγελματική συμπεριφορά του ως νοσηλευτή.^{11,19,21} Βάσει των ανωτέρω, αναμένεται ότι μέσω της διερεύνησης του τρόπου που βιώνουν οι νοσηλευτές την αξία τους ως άτομα και ως επαγγελματίες, καθώς και της διεργασίας μέσω της οποίας αντιλαμβάνονται την επίδραση εξωγενών και ενδογενών παραγόντων στον τρόπο που αισθάνονται και σκέπτονται για την αξία τους, πιθανόν να αποκαλυφθεί μια σημαντική παράμετρος της επαγγελματικής συμπεριφοράς τους. Τέτοια δεδομένα θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη στην προσπάθεια βελτίωσης της παρεχόμενης νοσηλευτικής φροντίδας και στον σχεδιασμό της υγειονομικής πολιτικής.

Σκοπός

Σκοπός της μελέτης ήταν η διεύρυνση των αντιλήψεων και των συναισθημάτων των μελών νοσηλευτικού προσωπικού γενικού νοσοκομείου ενηλίκων σχετικά με την προσωπική και την επαγγελματική τους αξία. Επιμέρους στόχοι της μελέτης ήταν να γίνουν κατανοητά: (α) η αντίληψη που έχουν οι νοσηλευτές για την αξία τους ως άτομα και ως επαγγελματίες και (β) η σχέση μεταξύ των επαγγελματικών βιωμάτων και της αντίληψης της ατομικής αξίας τους. Ειδικότερα τέθηκαν τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς βιώνουν οι νοσηλευτές την αντίληψη της προσωπικής τους αξίας;
2. Πώς βιώνουν οι νοσηλευτές την αντίληψη της επαγγελματικής τους αξίας;
3. Πώς σχετίζεται η αντίληψη της προσωπικής με την επαγγελματική αξία;

Υλικό και Μέθοδος

Ερευνητικός σχεδιασμός

Εφαρμόστηκε ποιοτική μεθοδολογία, και συγκεκριμένα φαινομενολογική διερεύνηση του βιώματος προσωπικής και επαγγελματικής αξίας μελών νοσηλευτικού προσωπικού. Υιοθετήθηκε η προσέγγιση κατά Munhall,²² η οποία βασίζεται στη φιλοσοφία του Merleau-Ponty και στη μεθοδολογία του van Manen.²³

Δειγματοληψία

Πληθυσμός-στόχος

Τον πληθυσμό-στόχο της μελέτης αποτέλεσαν μέλη νοσηλευτικού προσωπικού δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονταν σε χειρουργικά-παθολογικά τμήματα, σε μονάδες εντατικής θεραπείας και σε τμήματα επειγόντων περιστατικών από έξι δημόσια και δύο ιδιωτικά νοσοκομεία ενηλίκων της Αττικής.

Μέθοδος δειγματοληψίας

Για την επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε σκόπιμη δειγματοληψία (purposive sampling), καθώς επρόκειτο για νοσηλευτές και βοηθούς νοσηλεύτη που επιλέχθηκαν σκόπιμα με βάση την εμπειρία τους στον χώρο της Νοσηλευτικής και την ικανότητά τους να αναστοχάζονται τις εμπειρίες τους και να μπορούν να τις περιγράψουν με σαφήνεια και βάθος στον ερευνητή.

Κριτήρια Εισόδου/Αποκλεισμού

Η επιλογή του δείγματος της μελέτης πραγματοποιήθηκε με βάση τα παρακάτω κριτήρια: (α) επαρκής εμπει-

ρία ως νοσηλεύτης ή βοηθός νοσηλεύτη σε νοσοκομειακές δομές, η οποία προσδιορίστηκε μεγαλύτερη του ενός έτους, (β) ικανότητα αναστοχασμού και γνωστικής επεξεργασίας των εμπειριών του εργασιακού και κοινωνικού περιβάλλοντος βάσει του βάθους της αντίστοιχης περιγραφής, (γ) επαρκής ικανότητα σαφούς περιγραφής της βιωματικής εμπειρίας, βάσει του βαθμού κατανόησής της αφήγησης από τους ερευνητές.

Μέγεθος δείγματος

Το μέγεθος του δείγματος προσδιορίστηκε στα 18 άτομα βάσει του φαινομένου του θεωρητικού κορεσμού κατά τη διαδικασία ταυτόχρονης ανάλυσης και συλλογής των δεδομένων.²²⁻²⁴

Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας της έρευνας

Τα άτομα που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, είχαν ενημερωθεί γραπτά και προφορικά για τον σκοπό και τη διαδικασία της μελέτης, καθώς και για ζητήματα εχεμύθειας αναφορικά με τις αποκαλυφθείσες εμπειρίες, καθώς και ως προς την ασφαλή φύλαξη των ερευνητικών δεδομένων.

Πριν από την έναρξη των συνεντεύξεων προηγήθηκε μία ή δύο συναντήσεις κοινωνικού χαρακτήρα με κάθε συμμετέχοντα προκειμένου να δημιουργηθεί κάποιου βαθμού οικειότητα και κλίμα εμπιστοσύνης, αλλά και να διαπιστωθεί αν ο υποψήφιος συμμετέχων βρισκόταν σε κάποια ευάλωτη και στρεσογόνο περίοδο της ζωής του, όπου μια αναφορά σε θέματα εαυτού και επαγγελματικού ρόλου να προκαλούσε κλιμάκωση μιας ήδη υπάρχουσας συναισθηματικής φόρτισης. Περαιτέρω, σε κάθε φάση της μελέτης ο συμμετέχων επιβεβαίωνε τη συγκατάθεση για τη συμμετοχή του στην επόμενη φάση. Επίσης, για να περιοριστεί πιθανή συναισθηματική φόρτιση λόγω ανάκλησης και περιγραφής προσωπικών εμπειριών κατά το δυνατόν, οι συμμετέχοντες ενθαρρύνονταν να μιλήσουν μέχρι τον βαθμό που αισθάνονταν άνετα να το κάνουν. Ωστόσο, ορισμένες φορές κάποιοι φάνηκε να φορτίζονται συναισθηματικά. Στις περιπτώσεις αυτές, προτεινόταν η διακοπή της συνέντευξης. Ωστόσο, κανείς δεν επιθύμησε διακοπή της συνέντευξης. Αντίθετα, η ανάκληση των εμπειριών που προκαλούσαν συναισθηματική φόρτιση με ταυτόχρονη επικοινωνία τους με τον ερευνητή βιωνόταν ως θεραπευτική διαδικασία «αδειάσματος», «μοιράσματος» ή «συναισθηματικής αποφόρτισης», όπως την περιέγραψαν οι ίδιοι. Παράλληλα, μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων οι συμμετέχοντες ενθαρρύνονταν να παραμείνουν στον χώρο της συνέντευξης για όσο χρόνο είχαν ανάγκη για να αποφορτιστούν. Στο διάστημα

αυτό, η αλληλεπίδραση με τον ερευνητή γινόταν σε ένα πλαίσιο ενσυναίσθησης και εκδήλωσης πραγματικού ενδιαφέροντος για την ψυχική έντασή τους, χωρίς όμως να λαμβάνει χώρα κάποια μορφή ερμηνευτικής συζήτησης ή επεξεργασίας των βιωμάτων των συμμετεχόντων. Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από τις συνεντεύξεις του πρώτου κύκλου μέχρι εκείνες του επόμενου ήταν επαρκές (περίπου τρεις εβδομάδες), ώστε οι συμμετέχοντες που είχαν βιώσει συναισθηματική ένταση κατά την πρώτη συνέντευξη να έχουν το περιθώριο να επεξεργαστούν την εμπειρία και ανάλογα να αποφασίσουν εάν θα συνεχίσουν ή θα αποχωρήσουν. Όλοι οι συμμετέχοντες του πρώτου κύκλου συμμετείχαν στις επόμενες συνεντεύξεις.

Κάθε συνέντευξη μαγνητοφωνήθηκε με την άδεια των συμμετεχόντων. Επίσης, η συμμετοχή στη μελέτη έγινε με τη χρήση ψευδώνυμων, ενώ σε κανένα σημείο της παρουσίασης των αποτελεσμάτων δεν αναφέρονται στοιχεία που θα μπορούσαν να προσδιορίσουν κάποιον συμμετέχοντα.

Μεθοδολογία συλλογής δεδομένων και εργαλεία

Για τη συλλογή των δεδομένων ακολουθήθηκε η μεθοδολογία των επαναλαμβανόμενων ατομικών συνεντεύξεων, στις οποίες χρησιμοποιήθηκε ο παρακάτω οδηγός συνέντευξης:

1. Μίλησε μου για το πώς αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου ως προς την αξία σου. Το ξέρω ότι αυτή είναι για όλους μια δύσκολη ερώτηση, αλλά προσπάθησε να εκφράσεις αυτό που νιώθεις, όσο βέβαια αισθάνεσαι άνετα να το κάνεις.
2. Μίλησε μου για το πώς αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου ως προς τις ικανότητες και τις προοπτικές σου.
3. Μίλησε μου για το πώς αντιλαμβάνεσαι τον εαυτό σου σε σχέση με τους άλλους.
4. Τι κυρίως σου δημιουργεί αυτή την αντίληψη ή σε κάνει να αισθάνεσαι έτσι; Γιατί; Πώς το αντιλαμβάνεσαι ή πώς το βιώνεις;
5. Τι μπορεί να σε επηρεάσει στον τρόπο που αντιλαμβάνεσαι ή αισθάνεσαι για τον εαυτό σου ή για τη δουλειά σου;
6. Πώς βιώνεις την κοινωνική αποτίμηση της Νοσηλευτικής;

Ειδικότερα, το υλικό της μελέτης αποτέλεσαν δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις αφηγήσεις βιωματικών εμπειριών μέσω των ανωτέρω ανοιχτών ερωτήσεων βάσει αναστοχαστικής ανάκλησης. Κάθε συνέντευξη είχε διάρκεια περίπου 1–2 ώρες. Κάθε συνέντευξη ολοκληρωνόταν εφόσον ο συμμετέχων θεωρούσε πως δεν είχε κάτι άλλο

να προσθέσει, κατόπιν σχετικής ερώτησης από την κύρια ερευνήτρια (ΜΚ).

Διαδικασία ανάλυσης δεδομένων

Η συλλογή και η ανάλυση των δεδομένων εξελίχθηκαν ταυτόχρονα. Στόχος της ανάλυσης ήταν η ταυτοποίηση της δομής του φαινομένου της απόδοσης προσωπικής και επαγγελματικής αξίας μέσω σύγκρισης των περιγραφών και αντιπαραβολής των δεδομένων. Απώτερος σκοπός ήταν να εντοπιστούν τα επαναλαμβανόμενα στοιχεία στα περιεχόμενα των αφηγήσεων και να είναι εφικτός ο προσδιορισμός των κοινών σημείων μεταξύ των περιγραφών και ως εκ τούτου η ταυτοποίηση των κύριων σημείων (κύρια θέματα) του φαινομένου. Αρχικά, η ανάλυση περιελάμβανε την ακρόαση της μαγνητοφωνημένης συνέντευξης από την κύρια ερευνήτρια (ΜΚ) και την απομαγνητοφώνησή της. Η καταγραφή του απομαγνητοφωνημένου κειμένου έγινε σε φύλλο χαρτιού Α4, το οποίο ήταν χωρισμένο σε δύο στήλες. Στη μία στήλη ήταν τυπωμένο το απομαγνητοφωνημένο κείμενο, και στην άλλη κενή στήλη γινόταν η καταγραφή των σχολίων καθενός από τους τρεις ερευνητές που ανέλυαν τη συνέντευξη ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο. Στη συνέχεια, επαναλήφθηκε η ακρόαση της μαγνητοφωνημένης συνέντευξης και ο έλεγχος του απομαγνητοφωνημένου κειμένου. Μέσα από τη διαδικασία αυτή αποκτήθηκε μια γενική εικόνα της αφήγησης του συμμετέχοντα. Στη συνέχεια, υπογραμμίστηκαν τα σημεία που ο συμμετέχων περιέγραφε τις αντιλήψεις, τα συναισθήματα ή τις εμπειρίες του και παράλληλα στην κενή στήλη ο αναλυτής κατέγραφε τα σχόλιά του σχετικά με το τι αντιλαμβανόταν πως συνέβαινε ή έλεγε ο συμμετέχων. Με διαφορετικά χρώματα υπογραμμίστηκαν τα συναισθήματα, οι εμπειρίες και οι ερμηνείες ή αντιλήψεις των συμμετεχόντων. Η διαδικασία αυτή πραγματοποιήθηκε για κάθε συνέντευξη και από τρεις ανεξάρτητους αναλυτές. Ακολούθως, έγιναν συνεχόμενες συναντήσεις και των τριών ερευνητών προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός ταύτισης των παρατηρήσεων, ενώ σε περιπτώσεις διαφωνιών ακολουθούσε εκτενής συζήτηση και παρουσίαση της εκάστοτε ερμηνείας μέχρι να επιτευχθεί συναίνεση μεταξύ των ερευνητών. Περαιτέρω, δημιουργήθηκαν θεματικές ομάδες που απεικόνιζαν κοινά συναισθήματα και κοινές εμπειρίες, διαδικασία από την οποία αναδύθηκαν τα κοινά θέματα. Η διαδικασία αυτή προσδιόρισε και το φαινόμενο του κορεσμού, καθώς δεν φάνηκε να προκύπτουν νέα θέματα, αλλά να επαναλαμβάνονταν αυτά που είχαν ήδη προκύψει. Το σημείο αυτό διαπιστώθηκε μετά από τη λήψη 18 συνεντεύξεων, αριθμός που αντικατοπτρίζει και τον τελικό αριθμό των συμμετεχόντων. Περαιτέρω, η ταυτοποίηση του τρόπου σύνδεσης

των κύριων θεμάτων μεταξύ τους προσδιόρισε το κεντρικό (πυρηνικό) θέμα της βιωματικής εμπειρίας των συμμετεχόντων ως προς τη διεργασία απόδοσης προσωπικής και επαγγελματικής αξίας.

Διασφάλιση ακρίβειας μελέτης

Προκειμένου να διασφαλιστεί η ακρίβεια της μελέτης εφαρμόστηκαν συγκεκριμένα κριτήρια και τεχνικές. Αρχικά, ως προς την ακρίβεια της συλλογής και της ανάλυσης των δεδομένων οι ερευνητές περιέγραψαν την προσωπική τους οπτική και την εμπειρία τους σχετικά με το υπό μελέτη φαινόμενο. Η ακριβής περιγραφή του βιωματικού πλαισίου κάθε ερευνητή, επέτρεψε και ώθησε τον καθένα να προσεγγίσει βαθύτερα επίπεδα κατανόησης του φαινομένου και ταυτόχρονα να αναγνωρίσει τα διαφορετικά επίπεδα νοήματος και ερμηνείας που είχαν διαμορφωθεί μέσα στο προσωπικό του σύστημα αντιλήψεων και απόψεων. Επίσης, αναφορικά με την ακρίβεια της διαδικασίας διεξαγωγής των συνεντεύξεων ο κύριος ερευνητής συχνά ζητούσε διευκρινίσεις από τους συμμετέχοντες και αναφορά σε επεξηγηματικά παραδείγματα και την περιγραφή των εμπειριών τους. Επιπλέον, μία άλλη τεχνική που εφαρμόστηκε αναφορικά με την ακρίβεια της ανάλυσης των δεδομένων ήταν η χρήση αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις που επιβεβαίωναν και στήριζαν τα ευρήματα της ανάλυσης.

Περαιτέρω, εφαρμόστηκαν τα παρακάτω κριτήρια ακρίβειας ποιοτικών μελετών κατά Munhall:^{22,24} (α) αρμονία μελέτης (η γραπτή απόδοση του νοήματος της εμπειρίας βρίσκεται σε συνοχή και αρμονία με το βίωμα των συμμετεχόντων), (β) ορθολογική περιγραφή ευρημάτων (ερμηνεία των αποτελεσμάτων της μελέτης ως λογικών και πιθανών από τους συμμετέχοντες), (γ) αντιπροσωπευτικότητα (τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζουν σε επαρκή έκταση τις ποικίλες πτυχές της βιωματικής εμπειρίας), (δ) αναγνωρισιμότητα (τα αποτελέσματα της μελέτης αναδεικνύουν εμπειρίες και ερμηνείες αναγνωρίσιμες ακόμη και από άτομα που δεν έχουν βιώσει το φαινόμενο), (ε) διεύρυνση της συνειδητής επίγνωσης (επέκταση της επίγνωσης και των πνευματικών οριζόντων των αναγνωστών της μελέτης), (στ) ευαναγνωσιμότητα της καταγραφής (κατανόηση του γραπτού κειμένου της μελέτης), (ζ) σχετικότητα της μελέτης με τους στόχους της φαινομενολογίας (ανάδειξη των βασικών παραμέτρων του φαινομένου), (η) υπευθυνότητα (διασφάλιση των ηθικών και δεοντολογικών ζητημάτων που σχετίζονται με τη μελέτη), (θ) ανταποκρισιμότητα (ικανοποιητική αποδοχή και ενδιαφέρον για τα αποτελέσματα της μελέτης από την ακαδημαϊκή και επαγγελματική κοινότητα).

Συνολικά, η ακρίβεια και η αυθεντικότητα της περιγραφής των βιωματικών εμπειριών που καταγράφηκαν επιβεβαιώθηκε από όλους τους συμμετέχοντες. Συγκεκριμένα, στη φάση των επαναληπτικών συνεντεύξεων οι συμμετέχοντες επιβεβαίωσαν την ακρίβεια των περιγραφών από τους ερευνητές, καθώς και την ερμηνεία του φαινομένου. Επίσης, επιβεβαιώθηκαν η αντιπροσωπευτικότητα των δεδομένων αναφορικά με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι ίδιοι το φαινόμενο. Βέβαια, η διαδικασία αυτή ήταν καθοριστική, καθώς μέσα από τις διευκρινίσεις και τα σχόλια των συμμετεχόντων επιτεύχθηκε ένα ακόμη βαθύτερο επίπεδο κατανόησης της ουσίας του φαινομένου.

Αποτελέσματα

Μέσα από τις περιγραφές και τον αυθόρμητο αναστοχασμό των συμμετεχόντων φάνηκε πως το βίωμα της προσωπικής αξίας δεν μπορούσε να διαχωριστεί από το βίωμα του επαγγελματικού ρόλου. Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες καθώς άρχιζαν να μιλούν για τους εαυτούς τους, αυθόρμητα, ξεκινούσαν να περιγράφουν τα επαγγελματικά τους βιώματα και το αντίθετο. Επομένως, φάνηκε ότι η διαδικασία αξιολόγησης της επαγγελματικής αξίας ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την αξιολόγηση της προσωπικής αξίας, ενώ και οι δύο αυτές διεργασίες φάνηκε να ανατροφοδοτούνται από βιώματα θετικών συναισθημάτων από τον επαγγελματικό ρόλο, και το αντίθετο.

1. Διεργασία αποτίμησης προσωπικής αξίας

1. Αντίληψη της ύπαρξης ως δυαδικής υπόστασης

Όταν οι συμμετέχοντες αναφέρονταν στην ύπαρξή τους φάνηκε ότι αυτή γινόταν αντιληπτή ως δυαδική υπόσταση, καθώς χρησιμοποιούσαν τη λέξη «εγώ» και την έκφραση «ο εαυτός μου» με διαφορετικό τρόπο. Όταν χρησιμοποιούσαν τη λέξη «εγώ» φαινόταν πως αναφέρονταν στην «εσωτερική» διάσταση της ύπαρξής τους, ενώ όταν χρησιμοποιούσαν τη λέξη «εαυτό» της στην «εξωτερική» διάστασή της. Αυτές οι δύο διαστάσεις φάνηκε ότι γίνονταν αντιληπτές ως δύο διαφορετικές και αυτόνομες οντότητες της συνειδητής επίγνωσης της ύπαρξης τους. Ειδικότερα, η «εξωτερική» διάσταση ή «εαυτός» φαινόταν να μην είναι ενσωματωμένος στην «εσωτερική» διάσταση, αλλά να αποτελεί μια έκφρασή του.

«Ένα περιστατικό το οποίο με διαταράσσει, μπαίνω στη διαδικασία σκέψης και ελέγχου του εαυτού μου με βάση κάποια πρότυπα. Για παράδειγμα, αν κάποιος μου πει ότι δεν είμαι ειλικρινής και εγώ έχω την πεποίθηση και γνωρίζω ότι είμαι ειλικρινής [...], αν κρίνω ότι ήμουν ειλικρινής, λέω "εγώ τα έχω καλά με τον εαυτό μου σε αυτό το επίπεδο", δηλαδή

με την έννοια ότι αυτό το οποίο εγώ πιστεύω για τον εαυτό μου ταυτίζεται με τη συμπεριφορά που εκδήλωσα [...]».

Επομένως, η «εσωτερική» διάσταση της ύπαρξης φάνηκε να αντιπροσωπεύει ένα σύνολο αξιών, πεποιθήσεων και προτύπων που δρούσαν ελεγκτικά στον «εξωτερικό» «εαυτό», τον οποίο οι συμμετέχοντες περιέγραφαν ως την «εξωτερική εικόνα» ή πιο απλά τον «εαυτό», ενώ άλλοι περισσότερο παραστατικά την περιέγραφαν ως την «πράξη» απέναντι στη «θεωρία» της εσωτερικής διάστασης της ύπαρξης. Η εσωτερική διάσταση της ύπαρξης ως ένα σύστημα αξιών και πεποιθήσεων, η φύση της και η σπουδαιότητά της στην πορεία της ζωής των συμμετεχόντων φαίνονται στα παρακάτω αποσπάσματα από δύο συμμετέχουσες εντατικής φροντίδας:

«Οι αξίες μου πηγάζουν καθαρά από τη συνείδησή μου. Ακόμα δεν έχω καταλάβει αν είναι αυτές που μου μετέφεραν οι γονείς μου ή αν είναι κάποιες που έφτιαξα εγώ κατά τη διάρκεια της ζωής, αλλά είναι πολύ σημαντικές για εμένα [...]».

«Προσπαθώ συνειδησιακά φεύγοντας από τη δουλειά να είμαι εγώ καλά με τον εαυτό μου, πως ότι μπορούσα μέσα στις δυνατότητές μου το έκανα [...] Να μην έχω αμφιβολίες ότι δεν έπραξα «καλώς», ως έναν βαθμό δεν παρέκαμψα τις αξίες μου [...] να μην έχω αμφιβολίες για τον εαυτό μου, ότι μπορούσα να κάνω κάτι παραπάνω και δεν το έκανα».

2. Δομή συστήματος αποτίμησης προσωπικής αξίας:

Βασική πεποίθηση και σύστημα κριτηρίων

Περαιτέρω φάνηκε ότι η αξιολόγηση, και κατ' επέκταση η αντίληψη της προσωπικής αξίας προέκυπταν μέσω μιας δυναμικής διεργασίας αποτίμησης, η οποία αναπτυσσόταν στη βάση μιας ήδη προκατασκευασμένης και σχετικά παγιωμένης πεποίθησης για την προσωπική αξία, η οποία εμπεριείχε είτε θετική είτε αρνητική αξιολόγηση. Χαρακτηριστικά, οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούσαν την έκφραση «Εγώ Ξέρω» ή «Ξέρω τι αξίζω», ανεξάρτητα με το αν επρόκειτο για επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία. Συνολικά, όμως, η αξιολόγηση της προσωπικής αξίας σε διάφορες περιστάσεις αν και φάνηκε να περιστρέφεται γύρω από αυτή τη βασική πεποίθηση, ωστόσο καθοριζόταν και από ένα σύστημα κριτηρίων αποτίμησης, όπως φαίνεται και στο παρακάτω απόσπασμα:

«Έχω μια γνώμη για τον εαυτό μου αν αξίζω ή όχι και στη συνέχεια έχω και κάποια κριτήρια [...]».

Η σπουδαιότητα των παιδικών εμπειριών για την αποτίμηση προσωπικής αξίας.

Βασικό στοιχείο στη δόμηση του συστήματος κριτηρίων και στην κατεύθυνση της βασικής πεποίθησης για την προσωπική αξία φάνηκε να είναι η ποιότητα των παι-

δικών βιωμάτων και συγκεκριμένα ο βαθμός στον οποίο ο συμμετέχων θεωρούσε ότι είχε εισπράξει αποδοχή και θετικά συναισθήματα από άτομα που ο ίδιος θεωρούσε σημαντικά, όπως είναι η οικογένεια και οι συνομήλικοι. Τα παραπάνω είναι εμφανή στο παρακάτω απόσπασμα:

«[...] μάλλον δεν έχω τόση αυτοεκτίμηση και δεν σκέπτομαι τόσο αισιόδοξα σε σχέση με τον εαυτό μου [...] ως παιδί είχα μεγάλο πρόβλημα [...] και από τα πειράγματα και όλα αυτά είχα φτάσει σε ένα σημείο να είμαι πολύ χάλια ψυχολογικά [...] νιώθω ανεπαρκής πολλές φορές και πραγματικά δεν μπορώ να νιώσω ότι αποδέχομαι απόλυτα όλο αυτό που βγαίνει πως είμαι καλή νοσηλεύτρια [...]».

Η δυναμική φύση της διεργασίας αποτίμησης προσωπικής αξίας

Μια άλλη συμμετέχουσα, νοσηλεύτρια επείγουσας φροντίδας, αν και φαίνεται να έχει κατακτήσει μια θετική αντίληψη προσωπικής και επαγγελματικής αξίας αναδεικνύει όχι μόνο τη σπουδαιότητα των παιδικών εμπειριών στη διαμόρφωση του συστήματος αποτίμησης της προσωπικής αξίας, αλλά και τη δυναμική φύση της διεργασίας και τη σπουδαιότητα της εξέλιξής της στον χρόνο:

«[...] νομίζω γενικά πως έχω μια αρκετά καλή αυτοπεποίθηση. Την καλλιέργησα γιατί παλιά δεν είχα καθόλου [...] και έχω φτάσει σε έναν βαθμό. Όμως δεν θα φτάσω ποτέ στο καλύτερο [...] γιατί δεν είχα τις προδιαγραφές από το σπίτι μου και από μικρή [...]».

Η σχέση μεταξύ αντίληψης προσωπικής αξίας και ικανότητας αντιμετώπισης προβλημάτων:

Η σύνδεση της αντίληψης της προσωπικής αξίας στην ενήλικη ζωή και της αντίληψης επαρκών προσωπικών ικανοτήτων και αποτελεσματικού χειρισμού των προβλημάτων φαίνεται στην παρακάτω αφήγηση μιας νοσηλεύτριας εντατικής φροντίδας. Μάλιστα, η συμμετέχουσα δίνει έμφαση στην εξελικτική πορεία της διεργασίας αποτίμησης της προσωπικής αξίας για την τελική διαμόρφωσή της.

«Νιώθω αρκετά δυνατή, έχω περάσει αρκετές δυσκολίες [...] με κάνει πολύ δυνατή και το ότι αν ξανά τύχει οποιαδήποτε δυσκολία, τελικά θα τα καταφέρω [...] Τελικά έχω καταλήξει πως ότι κάνω εξαρτάται από εμένα [...] νιώθω πολύ περήφανη για εμένα».

Συνολικά, φάνηκε ότι η βασική πεποίθηση και το σύστημα κριτηρίων, προσδιόριζαν, έως έναν βαθμό, την αντίληψη για την προσωπική αξία του συμμετέχοντα αλλά και για τις ικανότητες και την αποτελεσματικότητά του να ανταποκρίνεται στις δυσκολίες της ζωής.

3. Φύση του συστήματος κριτηρίων αξιολόγησης προσωπικής αξίας: Εσωτερικά και εξωτερικά κριτήρια

Το σύστημα αποτίμησης της προσωπικής αξίας σε επίπεδο κριτηρίων φαινόταν άλλοτε να είναι σταθερό και δομημένο κυρίως από ενδογενή προς το άτομο προσδιοριζόμενα κριτήρια, και άλλοτε ευμετάβλητο, και κυρίως προσδιοριζόμενο από εξωγενείς προς το άτομο συνιστώσες. Ειδικότερα, όταν ο συμμετέχων φαινόταν να αντιλαμβάνεται πως η απόδοση αξίας στην ύπαρξή του ήταν μια διεργασία που προσδιοριζόταν από τον ίδιο και όχι από το εξωτερικό περιβάλλον, το σύστημα κριτηρίων φαινόταν πως λειτουργούσε με αυτόνομο τρόπο και χαρακτηρίστηκε ως «ενδογενές». Στην περίπτωση αυτή, οι συμμετέχοντες επεξεργάζονταν τις εξωτερικές επιρροές, είτε αυτές αφορούσαν γνώμες είτε γεγονότα, μέσω μίας γνωστικής διεργασίας χωρίς να κλονίζεται η αντίληψη για την αξία της ύπαρξής του, η οποία φαινόταν πως ήταν θετική και σταθερά δομημένη.

«[...] από τη στιγμή που εγώ νιώθω καλά με τον εαυτό μου και έχω αυτό το σύστημα αξιών που έχω και δέχομαι τα εξωτερικά ερεθίσματα, τα δέχομαι ως ερεθίσματα και ενεργοποιώ έναν εσωτερικό μηχανισμό και τα επεξεργάζομαι»,

Επίσης, οι συμμετέχοντες με σύστημα ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων αποτίμησης της προσωπικής αξίας τους, όταν περιέγραφαν βιώματα θετικών συναισθημάτων για την ύπαρξή τους αναφέρονταν με έμφαση στη σπουδαιότητα βιωμάτων επίτευξης προσωπικών επιτευγμάτων:

«[...]όταν αναλάβω να κάνω κάτι και το φέρω εις πέρας αυτό με χαροποιεί. Τίποτα άλλο. Δηλαδή από εμένα ξεκινάει και σε εμένα καταλήγει [...]».

Για κάποιους άλλους συμμετέχοντες, το σύστημα κριτηρίων αποτίμησης της προσωπικής αξίας φάνηκε να είναι εξωγενές προς αυτούς και ευμετάβλητο, καθώς βασιζόταν σε κρίσεις και γνώμες άλλων. Στην περίπτωση αυτή, οι συμμετέχοντες φάνηκε ότι δεν ήταν σε θέση να σχηματίσουν μια θετική και σταθερή αντίληψη για την ύπαρξή τους. Μάλιστα, δεν ήταν σε θέση να επεξεργαστούν τις κοινωνικές επιρροές, ώστε να απορρίψουν ή να ενσωματώσουν δεδομένα και να διαμορφώσουν ένα ατομικό σύστημα αξιολόγησης που να λειτουργεί αυτόνομα σε γνωστικό επίπεδο και να φιλτράρει τις κοινωνικές επιρροές προκειμένου να διατηρείται μια σταθερή και θετική αντίληψη για την ύπαρξη.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί, μια συμμετέχουσα αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο το σύστημα εξωγενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων σχετίζεται με τη διαμόρφωση αντίληψης χαμηλής προσωπικής αξίας:

«[...] όσον αφορά τον εαυτό μου, αλλά και τις σχέσεις με τους άλλους, υποβιβάζω τον εαυτό μου. Δηλαδή, δεν αναγνωρίζω το πόσο αξίζω [...] επειδή με ενδιαφέρει η γνώμη των άλλων [...] πιστεύω θα με επηρέαζε πάρα πολύ και μια αρνητική κριτική [...] θα ήθελα να μη δίνω τόση σημασία στη γνώμη των άλλων και στο τι είμαι για τους άλλους[...]».

Συνολικά, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες με σύστημα εξωγενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων βίωναν την αξία τους κυρίως μέσα από την κριτική του περιβάλλοντός τους με συνεπακόλουθη αντίληψη χαμηλής προσωπικής αξίας.

Η φύση του συστήματος αξιολόγησης της προσωπικής αξίας και η σπουδαιότητα της γνωστικής επεξεργασίας των εξωτερικών επιρροών

Αν και φάνηκε ότι οι καταβολές της βασικής πεποίθησης και της διαμόρφωσης του συστήματος κριτηρίων βρίσκονταν στην παιδική ηλικία, ωστόσο τροποποιήσεις συνεχίζονταν σε ολόκληρη την πορεία της ζωής των συμμετεχόντων. Μάλιστα, κάποιοι περιέγραφαν πως αντιλαμβάνονταν την ύπαρξή τους σε μια διαδρομή όπου διέκριναν στην αφετηρία της κυρίως ένα σύστημα εξωγενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων, ενώ στο τέρμα της στην κατάκτηση ενός ενδογενώς προσδιοριζόμενου και σταθερού μηχανισμού αποτίμησης της προσωπικής αξίας.

«[...] σαν άνθρωπος αισθάνομαι ότι σταδιακά βελτιώνομαι, τουλάχιστον προσπαθώ, δεν μπορώ να πω ότι είμαι τελείως ικανοποιημένη, αλλά έχω φτάσει σε ένα βαθμό επίγνωσης των ικανοτήτων μου και προσπαθώ να δουλέψω σε αυτό και ελπίζω ότι σταδιακά βελτιώνομαι σαν άνθρωπος [...] στη σχέση μου με τον εαυτό μου θα έλεγα ότι αυξάνεται η αυτογνωσία καθώς περνούν τα χρόνια [...] καταλήγεις σε κάποια συμπεράσματα για τον εαυτό σου, τι χρειάζεται να βελτιώσεις, σε ποιους τομείς υστερείς και γιατί όχι επιβραβεύεις τον εαυτό σου κάπου που πιστεύεις ότι τα καταφέρνεις [...]».

Καθώς το σύστημα αξιολόγησης του εαυτού φάνηκε να διαμορφώνεται σε ολόκληρη την πορεία της ζωής, ιδιαίτερα σημαντικός φάνηκε ότι ήταν ο τρόπος με τον οποίο οι συμμετέχοντες αξιολογούσαν τις επιρροές από τα άτομα του περιβάλλοντός τους. Η διεργασία αυτή φαίνεται στο κάτωθι απόσπασμα:

«[...] Την αυτοεκτίμησή μου εγώ την κτίζω από το πώς νιώθω, από το πόσο ικανοποιημένη είμαι σαν άνθρωπος από τον εαυτό μου και από ανθρώπους που τους έχω εγώ ψηλά. Από εκεί κτίζω την αυτοεκτίμησή μου από ανθρώπους που εκτιμάω, από ανθρώπους που σέβομαι και από ανθρώπους που έχω ψηλά».

Ειδικότερα, οι συμμετέχοντες περιέγραφαν με σαφήνεια τη γνωστική διεργασία με την οποία επεξεργάζονταν τις εξωτερικές επιρροές στο πλαίσιο ενός

συστήματος ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων αξιολόγησης, αποκαλύπτοντας τον ρόλο της ενδοσκοπήσης και της ενδυνάμωσης της αυτογνωσίας μέσω του αναστοχασμού για τη θετική αποτίμηση της προσωπικής αξίας:

«Πιο πολύ αξιολογώ εγώ τον εαυτό μου. Όταν έχεις ψάξει λίγο μέσα σου, πιστεύω έχεις φτάσει σε ένα βαθμό να ξέρεις ποιες είναι οι δυνατότητες σου, να ξέρεις τι ζητάς από τον εαυτό σου, τι ζητάς από τους άλλους και να μην επηρεάζεσαι γενικά από κακίες, από συμφέροντα άλλων. Ο καθένας έχει το σκοπό του μέσα σε κάθε χώρο. Από εκεί και πέρα και εγώ έχω τις δικές μου ευθύνες. Όσο μπορώ να τις εκπληρώσω, βάσει των δυνατοτήτων μου εκείνης της ημέρας, είμαι ικανοποιημένη. Μπορεί να δεχτώ και ένα άσχημο σχόλιο, μπορεί να δεχτώ και μια παρέμβαση που να με ενοχλήσει, αλλά αυτά τα προσπερνάω γιατί φεύγοντας και κάνοντας την ανασκόπηση της ημέρας ξέρω ότι αυτό μπορούσα να κάνω».

Για τους συμμετέχοντες που το σύστημα αποτίμησης της προσωπικής αξίας περιελάμβανε κατά κύριο λόγο ενδογενώς προσδιοριζόμενα κριτήρια, οι επιρροές (γνώμες) που συνέβαλαν στην αυτοαξιολόγησή τους ήταν εκείνες που εκφέρονταν από άτομα, τα οποία ο συμμετέχων είχε ήδη αξιολογήσει ως σημαντικά:

«[...] πιστεύω ότι φυσικά αξίζω [...] Το να λάβεις αναγνώριση από ένα άτομο που βλέπεις ότι δεν στέκει στον χώρο εμένα δεν μου λείπει κάτι, αλλά και το να μην λάβω αναγνώριση από ένα τέτοιο άτομο πάλι δεν μου λείπει κάτι. [...] Μόνο όταν το άτομο είναι αξιόλογο για εμένα [...]».

Συνολικά, φάνηκε ότι τα άτομα με αντίληψη θετικής προσωπικής αξίας διέπονταν από ένα σύστημα αποτίμησης της προσωπικής αξίας που προσδιοριζόταν από την ισορροπημένη συνεργασία των ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων και γνωστικής αξιολόγησης των εξωτερικών επιρροών:

«Βέβαια, όχι ότι τα σημαντικά αυτά άτομα τα δέχεσαι άκριτα ή 100%, γιατί ακόμη και σε αυτά υπάρχουν πράγματα που εγώ μπορώ να τα κρίνω αρνητικά [...] Οι σημαντικοί άνθρωποι στη ζωή μου μπορεί να λειτουργούν ως πρότυπο, κίνητρο, ερέθισμα, αλλά ποτέ ως προσδιοριστικός παράγοντας στον τρόπο με τον οποίο λειτουργώ».

Οι σημαντικές επιρροές και γνώμες, όπως περιέγραφαν οι συμμετέχοντες, λειτουργούσαν ως ερεθίσματα για αυτοκριτική, με γνώμονα, όμως, τη βασική πεποίθηση και το σύστημα κριτηρίων.

«[...] στη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ζωής μου μέχρι την ανεξαρτητοποίησή μου, πιστεύω πως είχα μια επιρροή από την οικογένειά μου που ήταν σταθερή [...] Υπήρχε μια ισορροπία [...] Δέχτηκα την επίπληξη, δέχτηκα την

επιβράβευση και δέχτηκα και την κριτική, με αποτέλεσμα να μάθω και ποια είμαι, γιατί αν ποτέ στη ζωή σου δεν έχεις δεχτεί κριτική, ακόμη και από τους δικούς σου ανθρώπους, τους γονείς σου, ώστε να μπει από μικρή στη διεργασία να κάτσεις να ψάξεις τον εαυτό σου [...] Είναι το ερέθισμα να αρχίσουμε να ψάχνουμε [...]».

4. Η ποιότητα της σχέσης με τον εαυτό και η σύνδεσή της με την αντίληψη προσωπικής αξίας:
η σπουδαιότητα της φύση του συστήματος κριτηρίων και της γνωστικής επεξεργασίας των εμπειριών

Η ποιότητα της σχέσης της εσωτερικής διάστασης της ύπαρξης ως συστήματος αξιών και πεποιθήσεων με τον εξωτερικό εαυτό περιγράφηκε από τους συμμετέχοντες με εκφράσεις όπως «τα έχω βρει με τον εαυτό μου» ή «εγώ είμαι μια χαρά με τον εαυτό μου».

«Φυσιολογικά νιώθω ως προς την αξία μου [...] δεν νιώθω ότι είμαι κάτι διαφορετικό από τους υπόλοιπους ανθρώπους [...] Καλά νιώθω, δεν έχω κάποιο πρόβλημα με τον εαυτό μου [...]».

Μάλιστα, στην ποιότητα της «σχέσης με τον εαυτό», φάνηκε να καθρεπτίζεται όχι μόνο το αποτέλεσμα της αξιολόγησης του εαυτού από την εσωτερική διάσταση της ύπαρξης, αλλά και η συνολική αντίληψη της προσωπικής αξίας. Επιπλέον, η σπουδαιότητα ενός συστήματος ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων για την εγκατάσταση μιας σχέσης αποδοχής με τον εαυτό και συνεπακόλουθα αντίληψης θετικής προσωπικής αξίας είναι φανερό στο παρακάτω απόσπασμα:

«Θεωρώ ότι είμαι σε μια πορεία που προσπαθώ να βρίσκω τον εαυτό μου, να δημιουργώ τα δικά μου κριτήρια, να είμαι εγώ καλύτερα με τον εαυτό μου».

Το αντίθετο φάνηκε να συμβαίνει στους συμμετέχοντες στους οποίους επικρατούσε ένα σύστημα εξωγενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων. Μία τέτοια δυναμική φάνηκε να επιφέρει αρνητικά συναισθήματα και δυσφορία, αντανακλώντας, παράλληλα, μία μάλλον δυσλειτουργική σχέση με τον εαυτό και συνεπακόλουθα αντίληψη χαμηλής προσωπικής αξίας:

«[...] το πώς αξιολογώ τον εαυτό μου σχετίζεται με το πώς με εκτιμούν τα άτομα που θεωρώ σημαντικά. Ναι, θεωρώ ότι έχω δυσκολία να αποδώσω εγώ αξία στον εαυτό μου [...] με πειράζει, και λέω "Μα γιατί να με υποβιβάζω τόσο, γιατί δεν μπορώ να καταλάβω τι αξίζω;" [...] Πιστεύω ότι αν είχα συνειδητοποιήσει ό,τι έχω κάνει θα ήμουν πολύ καλύτερα με τον εαυτό μου, θα είχα πολύ περισσότερη αυτοεκτίμηση [...]».

Συνολικά, μέσα από τις αφηγήσεις φάνηκε ότι προκειμένου να διαμορφωθεί μία σχέση αποδοχής με τον εαυτό βασική προϋπόθεση ήταν η ύπαρξη ενός σχετικά σταθερού συστήματος ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων, αλλά και η γνωστική επεξεργασία των καθημερινών εμπειριών και επιρροών ως μία συνεχής προσπάθεια αναστοχασμού και ενδυνάμωσης της αυτογνωσίας:

«[...] Καλά νιώθω, δεν έχω κάποιο πρόβλημα με τον εαυτό μου [...] όταν κάθεται μόνος σου και σκέπτεσαι κάποια πράγματα, διαπιστώνεις ότι παίρνεις τη ζωή στα χέρια σου, φτιάχνεις τα πράγματα όπως τα θες εσύ».

Μάλιστα, στο παρακάτω απόσπασμα είναι εμφανής η σπουδαιότητα και των παιδικών εμπειριών ως προς τη διαμόρφωση μιας σχέσης αποδοχής με τον εαυτό στο πλαίσιο θετικής βασικής πεποίθησης και σταθερού συστήματος ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων:

«Δεν πιστεύω ότι υπάρχει κάτι που μπορεί να κλονίσει τη σχέση που έχω με τον εαυτό μου, γιατί όταν ένα παιδί [...] το αφήνεις και παίρνει πρωτοβουλίες μόνο του και φτιάχνει την προσωπικότητα του δεν είναι εύκολο να το ταράξει και να το κουνήσει το παραμικρό. [...] Εντάξει, μερικοί εκεί (στο νοσοκομείο) φέρονται λες και είσαι ένα σκουπίδι και μισό. Αλλά εγώ ξέρω ότι αυτό που κάνω το κάνω επειδή θέλω να το κάνω και ό,τι και να πουν εγώ είμαι αυτή και δεν αλλάζω».

5. Η ένταση και ο προσανατολισμός της αξιολόγησης του εαυτού

Άλλο ένα κεντρικό στοιχείο στον προσανατολισμό της διεργασίας αποτίμησης της προσωπικής αξίας (θετική, αρνητική) φάνηκε να είναι η τάση (ανένδοτη, ευένδοτη) της αξιολογικής κρίσης του εξωτερικού εαυτού από την εσωτερική διάσταση της ύπαρξης σε επίπεδο προσδοκιών και στόχων. Συγκεκριμένα, φάνηκε ότι η αποτίμηση χαμηλής προσωπικής αξίας συνδεόταν με υψηλής έντασης απαιτήσεις από τον εξωτερικό εαυτό υπό το καθεστώς ενός σχετικά ανένδοτου συστήματος κριτηρίων, κυρίως εξωγενών. Η απουσία ευελιξίας γινόταν εμφανής από τον βαθμό στον οποίον ο συμμετέχων δεν αποδεχόταν το εύρος των δυνατοτήτων του ή τις περιοριστικές εξωτερικές συνθήκες, όταν καλείτο να επεξεργαστεί μια σύγκρουση μεταξύ της εσωτερικής και της εξωτερικής διάστασης της ύπαρξής του. Μάλιστα, στις περιπτώσεις αυτές η αντίληψη χαμηλής προσωπικής αξίας προερχόταν από την αδυναμία του συμμετέχοντα να εκπληρώσει ένα συγκεκριμένο πρότυπο εξωτερικού

εαυτού που ήταν διαμορφωμένο ανεξάρτητα από τις δυνατότητες ή τα χαρακτηριστικά συνολικά της ύπαρξής του. Το θέμα αυτό αναδεικνύεται καθαρά στο παρακάτω απόσπασμα:

«[...] Τώρα, αυτοεκτίμηση γενικότερα δεν έχω. Πολλές φορές δηλαδή ακούω καλά λόγια για το πρόσωπό μου από άλλους και θέλω να το βάλω στα πόδια, γιατί νιώθω ότι δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Και το πιστεύω [...] γιατί ξέρω ότι ίσως οι στόχοι που είχα βάλει να είναι πολύ υψηλοί, να έχω απογοητευθεί από τον εαυτό μου σε σχέση με το τι πέτυχα σε σχέση με τους στόχους μου και αυτό να με κάνει να πιστεύω πως δεν αξίζω όλα αυτά που ακούω [...] Αυτό και με ενοχλεί και με ανακουφίζει. Με ενοχλεί γιατί θέλω να ξέρω πως υπάρχουν άνθρωποι που μπορούν να περιμένουν και άλλα από εμένα και να πάρω ώθηση για να τα δώσω, αλλά και με ανακουφίζει γιατί είμαι και λίγο τεμπέλα και πολλές φορές δεν ασχολούμαι όσο θα έπρεπε με κάποια πράγματα».

Αντίθετα, άλλοι συμμετέχοντες φάνηκε να διατηρούν μία ισορροπημένη αντίληψη προσωπικής αξίας, η οποία διαμορφωνόταν στη βάση μίας ήδη θετικής βασικής πεποίθησης και ενός συστήματος ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων, που επέτρεπαν μεγάλου βαθμού ευελιξία ως προς την εκπλήρωση των στόχων του εσωτερικού εαυτού βάσει των δυνατοτήτων του ατόμου και των εξωτερικών συνθηκών, διατηρώντας με τον τρόπο αυτό μια σχέση αποδοχής με τον εαυτό.

«[...] ποτέ δεν θα το καταφέρεις να είσαι για όλους ψηλά, αυτό δεν γίνεται, ποτέ δεν θα το καταφέρεις γιατί κανένας άνθρωπος δεν είναι τέλειος και αυτό που κάνω εγώ και μου φαίνεται σωστό, για τον άλλον μπορεί να είναι λάθος [...] Η αυτοεκτίμηση είναι κάτι που εμείς το φτιάχνουμε και επηρεάζεται από το πόσο έχεις συνειδητοποιήσει τις δυνατότητές σου σαν άνθρωπος [...] όταν συνειδητοποιήσεις που μειονεκτείς και που υπερτερείς η αυτοεκτίμηση σίγουρα είναι ανεβασμένη. Γιατί τα έχεις καλά με τον εαυτό σου και ξέρεις ότι "ναι, εσύ το κάνεις καλύτερα από εμένα αυτό", αλλά τόσο μπορώ εγώ. Βέβαια, δεν παύεις να προσπαθείς σαν άνθρωπος να γίνεις καλύτερος, αλλά δεν σε επηρεάζει στην εικόνα που έχεις για τον εαυτό σου.

«Αυτό είναι το κλειδί στη μαγεία ενός ανθρώπου να το καταφέρει. Να μην έχει επιρροές ή κατά πόσο μπορεί να τις καταπολεμήσει τις επιρροές [...] υπάρχουν στιγμές που λέμε "πω, πω τι έκανα! Δεν έπρεπε", αλλά όμως αυθόρμητα λειτουργήσαμε έτσι. Είναι δείγμα του εαυτού μας αυτό και πρέπει να το σεβαστούμε. Είναι σεβασμός [...] Είναι αυτό. Τον δεχόμαστε έτσι, με τα αρνητικά του, με τα θετικά του».

6. Η ποιότητα της σχέσης με τον εαυτό ως ρυθμιστικό σύστημα αρνητικών εμπειριών

Περαιτέρω, μια σχέση ισορροπίας μεταξύ του συστήματος αξιών και της εξωτερικής συμπεριφοράς φάνηκε να υποδηλώνει όχι μόνο μια καλή «σχέση με τον εαυτό», αλλά να λειτουργεί ως ρυθμιστικό σύστημα απέναντι σε δυσμενείς εμπειρίες, αναφορικά με ζητήματα σεβασμού και αρνητικής αποτίμησης της προσωπικής αξίας των συμμετεχόντων από το εξωτερικό περιβάλλον. Η σπουδαιότητα σύμπλευσης με ένα προσωπικό σύστημα αξιών, αλλά και ο καταλυτικός ρόλος ενός συστήματος ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων για μια θετική αξιολόγηση του εαυτού και τη λειτουργία του ως αντιροπιστικού μηχανισμού απέναντι σε αρνητικά βιώματα φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα:

«[...] μπορεί να σε ειρωνευτούν, να σε μειώσουν, αλλά αυτό το έχω ξεπεράσει. Πιστεύω ότι αυτά είναι προβλήματα [...] που έχει κανείς με τον εαυτό του η κόμπλεξ ή οτιδήποτε και δεν μπορώ να κάτσω εγώ να ασχοληθώ [...] Εγώ ξέρω ποια είμαι, έχω τα πιστεύω μου, δεν θα αφήσω κανέναν να με αλλοτριώσει και να με φθείρει και να αλλάξω εγώ σαν άνθρωπος [...] αυτό που με ενδιαφέρει είναι εγώ σαν άνθρωπος να μην αλλάξω. Τα έχω βρει με τον εαυτό μου. Έχω κάποιες αξίες και θεωρώ ότι είναι το Α και το Ω στη ζωή μου».

II. Αξιολόγηση επαγγελματικού ρόλου

1. Η συνεχής αλληλεπίδραση μεταξύ προσωπικής και επαγγελματικής αξίας

Η αποτίμηση της προσωπικής αξίας και η ποιότητα των συναισθημάτων που βίωναν οι συμμετέχοντες για την ύπαρξή τους φάνηκε ότι ανατροφοδοτούνταν και από τον τρόπο με τον οποίο βιώνονταν ο επαγγελματικός ρόλος τους ως νοσηλευτών. Συγκεκριμένα, φάνηκε ότι η αντίληψη θετικής επαγγελματικής αξίας και η επιβεβαίωσή της στον επαγγελματικό χώρο ενίσχυε και την αντίληψη προσωπικής αξίας, διεργασία η οποία φάνηκε να είναι διαχρονική.

«[...]σε σχέση με την αξία μου (ως άνθρωπος) αισθάνομαι πάρα πολύ καλά και όχι τώρα τη δεδομένη στιγμή, αλλά μιλάμε για τα τελευταία δέκα χρόνια που είναι σημαντικά χρόνια γιατί ξεκινάς την επαγγελματική σου καριέρα, ξεκινάς από το τίποτα στη δουλειά και ανεβαίνεις βαθμιαία. Νομίζω αισθάνομαι πάρα πολύ καλά. Αισθάνομαι την ικανοποίηση με το που έχω φτάσει. Ακόμη και επαγγελματικά (η αξία) σε κάνει να αισθάνεσαι διαφορετικά και στην προσωπική σου ζωή».

Σαφής ήταν και η περιγραφή του τρόπου με τον οποίο οι συμμετέχοντες βίωναν θετικά συναισθήματα για την ύπαρξή τους ως αποτέλεσμα συναισθημάτων ικανοποίη-

σης από την επαγγελματική απόδοσή τους. Τα συναισθήματα αυτά φάνηκε να αντανakλώνται σε μία σχέση αποδοχής με τον εαυτό, αλλά και να διαχέονται σε όλες τις εκφάνσεις της προσωπικής ζωής.

«Με επηρεάζει το γεγονός ότι ο ίδιος νιώθω πολύ καλύτερα όταν κάτι πάει καλά στη δουλειά μου. Αντλώ ικανοποίηση από τη δουλειά μου. Τουλάχιστον έτσι το αντιλαμβάνομαι. Ναι, νομίζω ότι έχει να κάνει. Όσο περισσότερο επαρκής νιώθω και όσο περισσότερο καλά νιώθω στη δουλειά μου, τόσο πιο ικανοποιημένος νιώθω και με τον εαυτό μου και αυτό συνοδεύει όλες τις φάσεις της ζωής μου, γενικότερα».

Επιπλέον, από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων φάνηκε ότι η σχέση μεταξύ αποτίμησης της προσωπικής και της επαγγελματικής αξίας ήταν αμφίδρομη, καθώς περιγράφηκε και η ανατροφοδότηση της επαγγελματικής αξίας από τον τρόπο με τον οποίο βίωνε ο συμμετέχων την αξία της ύπαρξής του σε προσωπικό, μη επαγγελματικό επίπεδο.

«[...] πιστεύω ότι φυσικά αξίζω σαν άτομο και σαν επαγγελματία και σαν μόρφωση και σαν εκπαίδευση [...]».

Ο τρόπος με τον οποίον η αντίληψη προσωπικής αξίας καθρεπτιζόταν στην αποτίμηση της επαγγελματικής αξίας φάνηκε όχι μόνο μεταξύ των συμμετεχόντων με θετική αντίληψη της προσωπικής αξίας, αλλά και μεταξύ εκείνων με χαμηλή αποτίμηση της προσωπικής αξίας.

«[...] Πιστεύουν οι άλλοι ότι έχω ικανότητες. Το θέμα είναι ότι εγώ δεν το πιστεύω. [...] Αν δεν σκεπτόμουν έτσι και αν δεν ένιωθα έτσι, θα ήμουν ίσως λίγο πιο δυναμικός σαν άνθρωπος και δεν θα μπορούσαν να με επηρεάζανε τόσο πολύ οι άλλοι [...] σε κάποιες φάσεις δεν αξιολογώ τόσο πολύ τα επιτεύγματα στον επαγγελματικό τομέα. Δηλαδή εντάξει, έκανα μεταπτυχιακό, τώρα κάνω διδακτορικό και τι έγινε; [...] Άλλοι έχουν πολλά μεταπτυχιακά και άλλοι έχουν κάνει διδακτορικά».

Περαιτέρω, φάνηκε ότι ο τρόπος με τον οποίο αποτιμούσαν οι συμμετέχοντες την προσωπική αξία τους σχετιζόταν με την εξέλιξη της επαγγελματικής πορείας τους, την απόφασή τους να επεκτείνουν τις σπουδές τους, αλλά και την τάση τους να διεκδικούν και να λειτουργούν με αποφασιστικότητα στον κλινικό χώρο, όπως χαρακτηρίστικά περιγράφεται στα παρακάτω αποσπάσματα:

«[...] θα έλεγα ότι η χαμηλή αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση φαίνεται στη σχέση μου με τον προϊστάμενο. Δεν λέω πολλές φορές όχι, δεν ζητάω, δεν απαιτώ κάποια πράγματα [...]».

«[...] Μάλλον δεν έχω τόση αυτοεκτίμηση [...] νιώθω ανεπαρκής πολλές φορές και πραγματικά δεν μπορώ να νιώσω ότι αποδέχομαι απόλυτα όλο αυτό που βγαίνει πως

είμαι καλή νοσηλεύτρια [...] Και για μένα που δεν έχω φύγει (στο εξωτερικό) ακόμη είναι ο φόβος. Τι θα συναντήσω και πώς θα ανταποκριθώ βάσει αυτών των ικανοτήτων που έχω [...] νιώθω πως για να κάνω κάτι δεν επαρκούν, γιατί νιώθω ανεπαρκής σε αυτό που έχω κάνει».

Βέβαια, προϋπόθεση για την ενίσχυση της αποτίμησης της προσωπικής αξίας από την επαγγελματική πορεία των συμμετεχόντων ήταν η ενεργοποίηση του γνωστικού μηχανισμού αξιολόγησης της επαγγελματικής αποτελεσματικότητας του συμμετέχοντα βάσει ενός συστήματος ενδογενών κριτηρίων.

«[...] Η δουλειά μου με επιβεβαιώνει πολλές φορές. Ξέρω ότι κάνω πράγματα και βλέπω ότι έχουν αποτέλεσμα [...]».

«[...] όσον αφορά τον τρόπο που αισθάνομαι για τον εαυτό μου, με κάνει πιο δυνατή, αισθάνομαι περισσότερη αυτοπεποίθηση, ειδικά όταν καταλαβαίνω κάτι σε ένα πρόβλημα, τι συμβαίνει και το πολεμάω και τα καταφέρνουμε και το αποτέλεσμα φαίνεται. Μου φτιάχνει την αυτοπεποίθηση. Μερικές φορές, βέβαια, συμβαίνει και το αντίθετο [...]».

Ειδικότερα, όπως στα παραπάνω αποσπάσματα όμοια και στο παρακάτω από την αφήγηση μια νοσηλεύτριας

ΜΕΘ, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες ήταν σε θέση να ενισχύσουν την αντίληψη προσωπικής αξίας από το περιβάλλον εργασίας τους και από τον βαθμό στον οποίον αντιλαμβάνονταν οι ίδιοι τα θετικά αποτελέσματα της συμβολής του στην κλινική πορεία των θεραπευομένων. Μάλιστα, μέσα από την παρακάτω αφήγηση αναδεικνύεται και η σπουδαιότητα της αντίληψης επαρκών επαγγελματικών δεξιοτήτων αλλά και της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης μεταξύ νοσηλεύτη και θεραπευομένου για θετική ανατροφοδότηση:

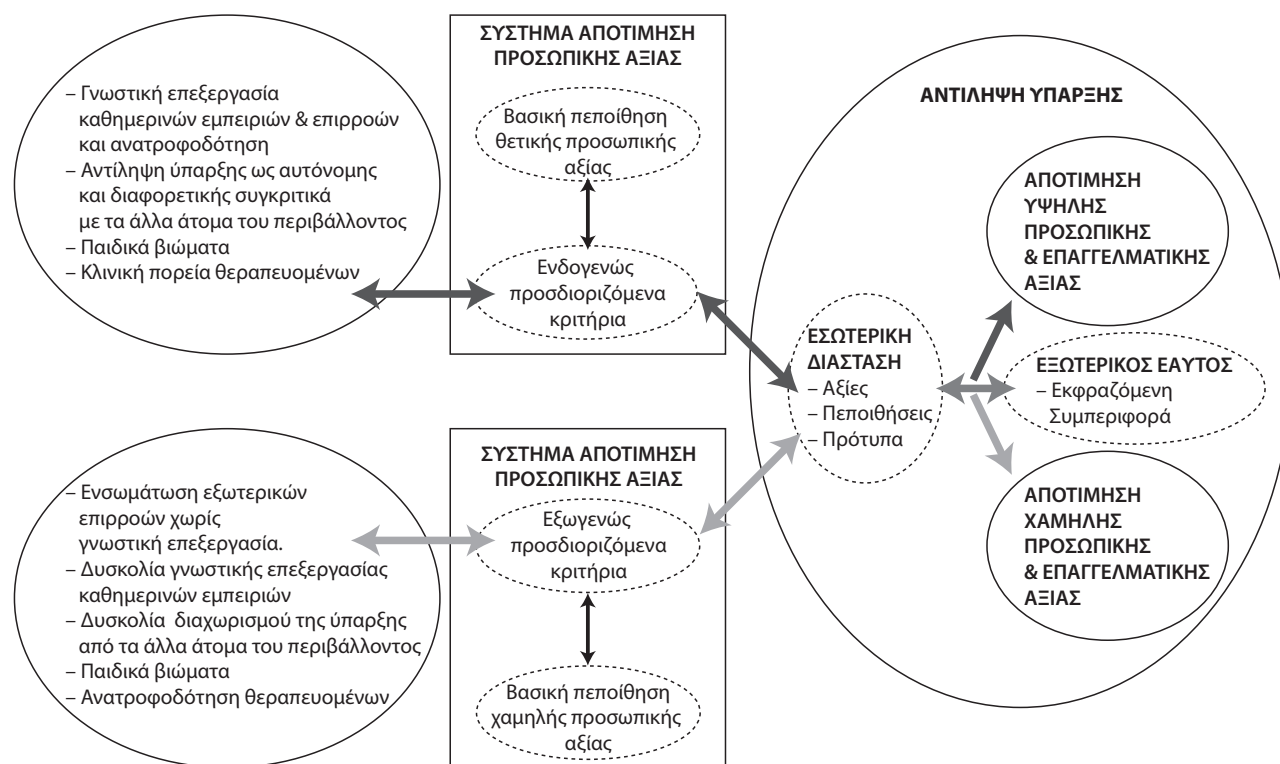
«την αξία μου τη νιώθω όταν βλέπω ότι πάει καλά ο άρρωστος μου ή όταν για παράδειγμα έγινε ένα λάθος και το πρόλαβα [...] Την αυτοεκτίμηση σου τη δίνει ο ίδιος ο άρρωστος και τη βλέπεις σε αυτά που κάνεις και στα αποτελέσματα που έχεις».

2. Το λάθος

Η αποτίμηση της αξίας του επαγγελματικού ρόλου σχετιζόταν με το ενδεχόμενο λάθους στο πλαίσιο του νοσηλευτικού ρόλου των συμμετεχόντων.

«Δεν υπάρχει κάτι που θα με επηρεάσει ή κάποιο συμβάν. Εκτός και αν συμβεί κάτι που θα κλονίσει την επαγγελματική

ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΑΞΙΑΣ

Εικόνα 1. Απεικόνιση της διεργασίας απόδοσης προσωπικής και επαγγελματικής αξίας.

μου αυτοπεποίθηση, κάποια πολύ λάθος εκτίμηση για κάποιον ασθενή που θα καταλήξει πολύ διαφορετικά από ό,τι υπολόγιζα. Αν συμβεί αυτό φυσικά και θα με στεναχωρήσει και θα κλονίσει την επαγγελματική μου αυτοπεποίθηση [...]».

Μάλιστα, φάνηκε ότι το ενδεχόμενο λάθους επηρέαζε την αντίληψη της επαγγελματικής, αλλά και της προσωπικής αξίας:

«[...] αν κάνω ένα λάθος στο χώρο της δουλειάς μου θα με επηρεάσει πάρα πολύ [...]».

«[...] καμιά φορά όταν γίνεται κάτι άσχημο στη δουλειά, ναι. Το σκέπτομαι στο σπίτι. Αν κάνω εγώ κάτι λάθος [...]».

Συζήτηση

Στην παρούσα μελέτη σκιαγραφήθηκε για πρώτη φορά στη βιβλιογραφία, στον βαθμό που γνωρίζουμε, η διεργασία αποτίμησης της προσωπικής αξίας των νοσηλευτών και παράλληλα αποκαλύφθηκε η αλληλεπίδρασή της με την αντίληψη της επαγγελματικής αξίας. Ειδικότερα, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες διατηρούσαν μια σχετικά παγιωμένη αντίληψη για την προσωπική αξία τους, η οποία διαχεόταν και στην αντίληψη για την επαγγελματική αξία τους. Συνηθέστερα, άτομα που περιέγραφαν σχετικά χαμηλή προσωπική αξία φάνηκε να διατηρούν και αντίληψη περιορισμένης αποτελεσματικότητας επαγγελματικών ικανοτήτων, σε αντιδιαστολή με συμμετέχοντες οι οποίοι περιέγραφαν ότι βίωναν αντίληψη ισορροπημένα θετικής προσωπικής και συνεπακόλουθα επαγγελματικής αξίας.

Επίσης, η αντίληψη για την προσωπική και επαγγελματική αξία, θετική ή αρνητική, φάνηκε να είναι πλήρως συνειδητή, ώστε οι συμμετέχοντες ήταν σε θέση να δηλώσουν «έχω χαμηλή αυτοεκτίμηση» ή το αντίθετο. Η προκατασκευασμένη αυτή αντίληψη, αν και ήταν σχετικά ανελαστική, ωστόσο φάνηκε να επιδέχεται σε κάποιον βαθμό εξωτερικές επιρροές μέσω μιας σαφούς γνωστικής διεργασίας, η οποία ιδιαίτερα όταν κατέληγε σε βελτίωση της αντίληψης της προσωπικής αξίας, φαινόταν να εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου.

Επιπλέον, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες μέσα από τις επιρροές των σημαντικών προσώπων κατά την κοινωνικοποίηση τους είχαν δομήσει ένα σύστημα αξιών, πεποιθήσεων και προτύπων, το οποίο περιγράφηκε ως η «εσωτερική» διάσταση της ύπαρξης, σε αντιδιαστολή με τον «εξωτερικό εαυτό» ο οποίος αντανάκλασε τη συμπεριφορά που εκδήλωναν.

Ωστόσο, αυτά τα στοιχεία της προσωπικότητας θα πρέπει να διαχωριστούν από τους ψυχαναλυτικούς

όρους του Υπερεγώ και του Εγώ, στα οποία αποδίδεται ρόλος ελεγκτικός.¹³ Συγκεκριμένα, το Υπερεγώ αναφέρεται στο σύνολο των εσωτερικευμένων ηθικών, θρησκευτικών, κοσμοθεωριακών και λοιπών αξιών του ατόμου, ενώ το Εγώ συνιστά το σύνολο των ψυχικών λειτουργιών που διαμορφώνουν τη σχέση του ατόμου με το περιβάλλον.¹³ Αντίθετα, από την παρούσα μελέτη φάνηκε πως η αλληλεπίδραση μεταξύ της «εσωτερικής» διάστασης της ύπαρξης και του «εξωτερικού» εαυτού, και η μεταξύ τους ισορροπία προσδιόριζε το αποτέλεσμα της διεργασίας αποτίμησης της προσωπικής και κατ'επέκταση επαγγελματικής αξίας. Σημαντική παράμετρος για αυτό ήταν το σύστημα κριτηρίων αξιολόγησης που είχε διαμορφώσει το άτομο. Τα άτομα με αντίληψη χαμηλής προσωπικής αξίας δεν είχαν καταφέρει να διαμορφώσουν ένα σύστημα ενδογενώς προσδιοριζόμενων κριτηρίων που να λειτουργεί με σταθερό και αυτόνομο τρόπο απέναντι στις εξωτερικές επιρροές. Αντίθετα, συμμετέχοντες με αντίληψη ισορροπημένης προσωπικής αξίας περιέγραφαν ότι χρησιμοποιούσαν την αντίφαση μεταξύ της εσωτερικής διάστασης της ύπαρξης και του εξωτερικού εαυτού, καθώς και τις κρίσεις από το εξωτερικό περιβάλλον, προς βελτίωσή τους, χωρίς να απογοητεύονται και να πλήττεται η αντίληψη της προσωπικής και επαγγελματικής αξίας τους.

Ειδικότερα, η γνωστική διεργασία μέσω της οποίας φάνηκε να δομείται η αντίληψη της προσωπικής αξίας και ο τρόπος επεξεργασίας των επιρροών του περιβάλλοντος φάνηκε να παραπέμπουν στην κριτική, αναστοχαστική σκέψη. Γενικά, η έννοια της αναστοχαστικής σκέψης αφορά μία δομημένη διανοητική διαδικασία επεξεργασίας των βιωματικών εμπειριών και ενεργοποίηση ορθολογικών συνειρμών με στόχο την εκπαίδευση και τη μάθηση νέων στάσεων.²⁵ Μάλιστα, η αναστοχαστική σκέψη και η μέσω αυτής αλλαγή της συμπεριφοράς περιλαμβάνει το σύνολο των νευρονοητικών και συναισθηματικών διαδικασιών που μπορεί να ενεργοποιήσει το άτομο, προκειμένου να διερευνήσει σε βάθος τις εμπειρίες της ζωής του, και να οδηγηθεί σε μία νέα κατάσταση όπου κατανοεί και αξιολογεί τα γεγονότα με έναν καινούργιο τρόπο.²⁶ Επομένως, βάσει των παρόντων ευρημάτων αναδεικνύεται η σπουδαιότητα της αναστοχαστικής σκέψης για τη διαμόρφωση ισορροπημένης αντίληψης προσωπικής και επαγγελματικής αξίας. Επομένως, προτείνεται η ενσωμάτωση δομημένων προγραμμάτων εκπαίδευσης στην αναστοχαστική σκέψη όπως του μοντέλου του Gibbs,²⁷ τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο σπουδών, με απώτερο

στόχο την ενδυνάμωση της αντίληψης προσωπικής και κατ'επέκταση επαγγελματικής αξίας των νοσηλευτών.

Επίσης, φάνηκε ότι τα άτομα που περιέγραφαν αντίληψη χαμηλής προσωπικής αξίας είχαν δυσκολία να ενεργοποιήσουν ένα αυτόνομο πρότυπο γνωστικής επεξεργασίας των καθημερινών εμπειριών και εξωτερικών επιρροών, όπως αυτό περιγράφηκε ανωτέρω. Ειδικότερα, αποκαλύφθηκε ότι αυτοί οι συμμετέχοντες ενσωμάτωναν κατά κύριο λόγο, αυτούσιες τις εξωτερικές γνώμες σαν αυτές να προέρχονταν από τους ίδιους και όχι από άτομα εξωτερικά προς αυτούς. Αυτό το φαινόμενο, ενδεχόμενα να αντανάκλα μία δυσκολία διαχωρισμού της ύπαρξής τους από τα υπόλοιπα άτομα του εξωτερικού περιβάλλοντός τους. Επομένως, προτείνονται παρεμβάσεις ενδυνάμωσης με ενσωματωμένες τεχνικές γνωσιακής-συμπεριφορικής θεραπείας προς τους νοσηλευτές με αντίληψη χαμηλής προσωπικής αξίας, με στόχο την ενίσχυση της αντίληψης των ατόμων αυτών ως αυτόνομων, και σαφώς διαχωριζόμενων υπάρξεων από τους άλλους. Μάλιστα, οι παρεμβάσεις αυτές προτείνεται να εφαρμόζονται συνδυαστικά με την εκπαίδευση στην αναστοχαστική, κριτική σκέψη. Επιπλέον, παρεμβάσεις εκπαίδευσης των νοσηλευτών σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, σε τρόπους ενδυνάμωσης της αντίληψης προσωπικής αξίας και αποφασιστικής συμπεριφοράς, πιθανά να συμβάλουν στην ενίσχυση της αντίληψης επαγγελματικής αξίας.²⁸

Επίσης, από τα ευρήματα της παρούσας μελέτης σκιαγραφήθηκαν βασικές πηγές θετικών συναισθημάτων για την ύπαρξη, και συγκεκριμένα η αντίληψη επαρκών προσωπικών επιτευγμάτων. Η αντίληψη επαρκών επαγγελματικών επιτευγμάτων έχει επανειλημμένα συνδεθεί αντίστροφα με την επαγγελματική εξουθένωση των νοσηλευτών.^{25,29,30} Επομένως, παρεμβάσεις σε ατομικό επίπεδο που στοχεύουν στην ενίσχυση της αντίληψης προσωπικής αξίας αναμένεται να ενισχύσουν την αντίληψη επαγγελματικής αξίας, το βίωμα υψηλών επαγγελματικών επιτευγμάτων και συνεπακόλουθα την ανθεκτικότητα απέναντι στο εργασιακό στρες.³¹ Επιπλέον, παρεμβάσεις σε οργανωτικό επίπεδο με στόχο τη διαμόρφωση συνθηκών που να προάγουν τη στήριξη των εργαζομένων για την πραγματοποίηση των προσωπικών και επαγγελματικών τους στόχων ενδεχόμενα να λειτουργήσουν, επίσης, αντιρροπιστικά στις στρεσογόνες συνθήκες του περιβάλλοντος.^{32,33}

Συνολικά, τα ευρήματα της παρούσας μελέτης βρίσκονται σε συμφωνία με την ψυχολογική θεωρία για την ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης.³⁴ Παρόλο που η αυ-

τοεκτίμηση σταθεροποιείται ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας στην εφηβεία, είναι δυνατόν να επηρεάζεται και να υφίσταται διακυμάνσεις από εξωτερικούς παράγοντες σε ολόκληρη την πορεία της ζωής, πάντα όμως με σχετικά μικρή απόκλιση γύρω από το βασικό επίπεδο που έχει διαμορφωθεί κατά την παιδική ηλικία.³⁴ Όμοια, και η αντίληψη για την επαγγελματική αξία μπορεί να υφίσταται διακυμάνσεις ανάλογα με ατομικούς ή εξωτερικούς παράγοντες.³⁵ Περαιτέρω, άλλες μελέτες επιβεβαιώνουν το γεγονός πως η αντίληψη για την προσωπική αξία, αν και για κάποια άτομα φαίνεται να είναι σχετικά σταθερή στον χρόνο και στις συνθήκες, ωστόσο για κάποιους άλλους ανθρώπους υφίσταται είτε μακροπρόθεσμες μεταβολές είτε βραχυπρόθεσμες διακυμάνσεις, ή ακόμη και τροποποιήσεις ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται.^{35,36} Ιδιαίτερα, όσον αφορά στην τελευταία περίπτωση έχει περιγραφεί η «υπό συνθήκη αυτοεκτίμηση» (relational self-esteem).³⁶ Συγκεκριμένα, κάποια άτομα φαίνεται να υφίστανται διακυμάνσεις στην αυτοεκτίμησή τους ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται, όπως για παράδειγμα στο γονικό ή στο ακαδημαϊκό περιβάλλον ή στο επαγγελματικό περιβάλλον.³⁶ Οι λόγοι για τους οποίους παρατηρούνται αυτές οι διαφοροποιήσεις φαίνεται να είναι κοινωνικοί. Συγκεκριμένα, έχει περιγραφεί ότι για κάποιους ανθρώπους η κυρίαρχη παράμετρος που προσδιορίζει τον βαθμό αποτίμησης της προσωπικής αξίας είναι η επιτυχία στους τομείς που εκείνοι θεωρούν σημαντικούς, όπως είναι η επαγγελματική πορεία.³⁶ Για παράδειγμα, έχει φανεί ότι η μετάβαση από μια δεδομένη κοινωνική κατάσταση σε μια άλλη, όπως από το πανεπιστήμιο στον εργασιακό χώρο, συνοδεύεται από μεταβολή της αντίληψης της προσωπικής αξίας, ανάλογα με το αν η νέα κοινωνική κατάσταση ενισχύει ή όχι την αυτοεκτίμηση μέσα από την επιτυχία και την αποδοχή στο συγκεκριμένο περιβάλλον.^{35,36} Περαιτέρω, οι μεταβολές στην αντίληψη της προσωπικής αξίας ερμηνεύονται και μέσα από τον βαθμό στον οποίον το άτομο προσδιορίζει την προσωπική αξία του από την επιβράβευση των σημαντικών προσώπων. Συγκεκριμένα, η μεταβολή στο επίπεδο αυτοεκτίμησης βρίσκεται σε αναλογία με τη μεταβολή της επιβεβαίωσης και της επιβράβευσης που εισπράττουν τα άτομα από τα σημαντικά πρόσωπα στην πορεία του χρόνου και ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται.³⁶ Τα δεδομένα αυτά φαίνεται πως επιβεβαιώνονται από την παρούσα ποιοτική μελέτη. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους περισσότερους συμμετέχοντες, τα σημαντικά πρόσωπα συμμετείχαν, αν και με

διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το σύστημα κριτηρίων που είχαν δομήσει τα άτομα αυτά, στη διεργασία απόδοσης αξίας στην ύπαρξη. Δεδομένης της έντονης και ουσιαστικής διαπροσωπικής φύσης του νοσηλευτικού επαγγέλματος, η νοσηλευτική διοίκηση ίσως θα έπρεπε να λάβει υπόψη τους ιδιαίτερους τρόπους με τους οποίους διαφορετικά μέλη του νοσηλευτικού προσωπικού μπορούν να αντιλαμβάνονται και να διαχειρίζονται τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και την επίπληξη-επιβράβευση στον χώρο εργασίας, αλλά και τις συνθήκες που δημιουργούν στους εργαζομένους την αντίληψη του επιτυχημένου ή όχι.

Αν και η σχέση μεταξύ της αντίληψης προσωπικής και επαγγελματικής αξίας των νοσηλευτών με την ποιότητα και την ασφάλεια της παρεχόμενης φροντίδας δεν έχει μελετηθεί επαρκώς,^{5,18} ωστόσο δεδομένης της διαπροσωπικής φύσης της νοσηλευτικής φροντίδας δεν μπορεί να αποκλεισθεί ότι ο βαθμός αποτίμησης της προσωπικής και επαγγελματικής αξίας των νοσηλευτών είναι ένας από τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ποιότητας της φροντίδας. Μια δυσμενής σχέση μεταξύ αυτών των παραμέτρων μπορεί να έχει δύο τύπους επιπτώσεων: μια έμμεση, μέσω μείωσης της ικανότητας και ετοιμότητας των νοσηλευτών να συνηγορήσουν υπέρ των νοσηλευόμενων ή/και να διεκδικήσουν βελτίωση των συνθηκών νοσηλείας,¹⁸ και μια άμεση, μέσω υπονόμησης της ποιότητας της διαπροσωπικής επικοινωνίας και των ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων των νοσηλευτών προς τους αποδέκτες της φροντίδας.³⁷ Για παράδειγμα έχει περιγραφεί ότι οι νοσηλευτές που είτε λόγω ιεραρχίας είτε λόγω εξειδίκευσης χαρακτηρίζονται από θετική αποτίμηση της επαγγελματικής και προσωπικής αξίας τους, υψηλή αυτοπεποίθηση και κατ' επέκταση αντίληψη κύρους ως προς τον επαγγελματικό ρόλο τους, αντιλαμβάνονται τη σπουδαιότητα της επαφής με τους θεραπευόμενους και του χρόνου που αφιερώνουν για αυτούς.³⁸ Περαιτέρω, σύμφωνα με άλλα ευρήματα, αυτή η επαφή έχει ως αποτέλεσμα οι θεραπευόμενοι να θεωρούν ότι οι νοσηλευτές ενδιαφέρονται για αυτούς και πως φροντίζουν την ψυχική και τη σωματική υγεία τους, αλλά και την πνευματική ισορροπία τους.³⁹ Ως αποτέλεσμα, είναι περισσότερο πιθανό να αποκαλύψουν σημαντικές πληροφορίες σχετικά με συμπεριφορές υγείας και με στάσεις που επηρεάζουν την ασφάλεια της εφαρμοζόμενης θεραπείας.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, ερευνητικά δεδομένα υποστηρίζουν πως κάτω από συνθήκες εργασίας στις οποίες δεν ενισχύονται η αποδοχή και η απόδοση αξίας, όπως συμβαίνει σε επαγγέλματα χαμηλού κύρους, καθώς και

η αντίληψη προσωπικής ικανότητας, όπως λόγω περιορισμένης επαγγελματικής αυτονομίας, επηρεάζεται με αρνητικό τρόπο η αντίληψη της προσωπικής και της επαγγελματικής αξίας.²¹ Αυτή η δυναμική έχει συνδεθεί όχι μόνο με ευπάθεια στην εκδήλωση συμπτωμάτων επαγγελματικής εξουθένωσης και με σειρά επιπτώσεων στην ασφάλεια και στην ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας, αλλά και με παραιτήσεις και συχνές αλλαγές θέσης εργασίας.^{14,40}

Περιορισμοί μελέτης

Ένας βασικός περιορισμός της μελέτης απορρέει από το γεγονός ότι όταν ζητείται από κάποιον να περιγράψει μια εμπειρία, στην ουσία πραγματοποιείται ανάκληση της εμπειρίας, και ως εκ τούτου υπάρχει η τάση οι άνθρωποι να ερμηνεύουν την εμπειρία και να μην την περιγράφουν αυτούσια, όπως έχει βιωθεί.²² Το γεγονός αυτό, ενδέχεται να έχει επηρεάσει την ακρίβεια της ανακληθείσας εμπειρίας. Επισημαίνεται ότι προκειμένου να διασφαλιστεί όσο το δυνατόν μεγαλύτερος βαθμός αυθόρμητης περιγραφής της προ της ανάκλησης βιωματικής εμπειρίας πραγματοποιήθηκε προσεκτική περιγραφή του σκοπού της μελέτης προς τους συμμετέχοντες, αλλά και της διατύπωσης των ερωτήσεων, ώστε να αποφευχθούν αναφορές ή λέξεις που θα μπορούσαν να δράσουν καθοδηγητικά στις περιγραφές των συμμετεχόντων. Για παράδειγμα δεν χρησιμοποιήθηκαν λέξεις όπως «αυτοεκτίμηση», «αυτοεικόνα» ή «επαγγελματική ταυτότητα».

Ένας άλλος περιορισμός της μελέτης σχετίζεται με την τάση των ανθρώπων να διατηρούν μια θετική εικόνα για τον εαυτό τους, και επομένως να αποφεύγουν να αναφερθούν σε ζητήματα που τους προκαλούν αμηχανία.²³ Ωστόσο, διευκρινίζεται ότι κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων έγινε προσπάθεια να γίνει κατανοητό το ουσιαστικό ενδιαφέρον του ερευνητή προς κάθε συμμετέχοντα, ώστε να διαμορφωθεί ένα κλίμα ασφάλειας, εμπιστοσύνης, αποδοχής και οικειότητας. Πράγματι, κάτω από αυτές τις συνθήκες φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες αφήνονταν να περιγράψουν ακόμη και ιδιαίτερα προσωπικές τους σκέψεις και βιώματα, ακόμη και ενοχλητικά για αυτούς κάποιες φορές, γεγονός που ενισχύει την ακρίβεια της μελέτης.

Επίσης, προσοχή χρειάζεται και ως προς τη γενίκευση των αποτελεσμάτων της παρούσας μελέτης, καθώς τα παρόντα δεδομένα αφορούν συμμετέχοντες συγκεκριμένης εκπαίδευσης, κλινικών ρόλων και πολιτισμικού πλαισίου, όπως έχει περιγραφεί στην υποενότητα των κριτηρίων εισόδου και αποκλεισμού.²²⁻²⁴

Συμπεράσματα

Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης βρίσκονται σε συμφωνία με την ψυχολογική θεωρία για τη διαμόρφωση τη αντίληψης προσωπικής αξίας, ενώ παράλληλα, αναδεικνύουν: (α) τη διεργασία αποτίμησης της προσωπικής αξίας των νοσηλευτών και (β) τη συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ αντίληψης επαγγελματικής και προσωπικής αξίας στη συγκεκριμένη επαγγελματική ομάδα. Ειδικότερα, αποκαλύφθηκε η γνωστική διεργασία μέσω της οποίας οι συμμετέχοντες αποτιμούν την προσωπική και επαγγελματική αξία τους, και οι βασικοί παράγοντες που σχετίζονται με το βίωμα θετικών

συναίσθημάτων. Προτείνονται παρεμβάσεις ενίσχυσης της αντίληψης προσωπικής αξίας, οι οποίες αναμένεται να ενισχύσουν την αντίληψη επαγγελματικής αξίας και υψηλών επαγγελματικών επιτευγμάτων. Απώτερος στόχος θεωρείται η ενίσχυση της ανθεκτικότητας των νοσηλευτών στο εργασιακό στρες. Επιπλέον, παρεμβάσεις σε οργανωτικό επίπεδο με στόχο τη διαμόρφωση συνθηκών που να προάγουν τη στήριξη των εργαζομένων για την πραγματοποίηση των προσωπικών και επαγγελματικών τους στόχων ενδεχομένως να λειτουργήσουν, επίσης, αντιρροπιστικά στις στρεσογόνες συνθήκες του εργασιακού περιβάλλοντος.

ABSTRACT

Perceptions of Personal and Professional Self-value in Nursing Personnel: A Phenomenological Study

Maria N.K. Karanikola,¹ Maria Kalafati,²
Anna Koutroubas,³ Elizabeth DE Papathanassoglou⁴

¹PhD, MSc, RN, Assistant Professor, Mental Health Nursing, Department of Nursing, School of Health Sciences, Cyprus University of Technology, Limassol, Cyprus,

²PhD, MSc, RN, Clinical Instructor, Department of Nursing, National & Kapodostrian University of Athens, Greece,

³MSc, Psych, Research Fellow, Cyprus University of Technology, Department of Nursing, Limassol, Cyprus,

⁴PhD, MSc, RN Associate Professor, Faculty of Nursing, University of Alberta, Canada

Introduction: Research has shown that professional behavior is related to the image one holds for himself/herself and accordingly to his/her personal worth perception. Moreover, perception of professional effectiveness and worthy professional accomplishments, associated with ones' personal and professional worth appraisal, has been linked with resilience to professional burnout. However, the process of personal and professional appraisal has not been extensively studied in the realm of professional nursing. **Aim:** The aim of the study was the investigation of perceptions and feelings relative to personal and professional worth in nursing population employed in general adult hospitals. **Material and Method:** A qualitative methodology was applied based on phenomenological approach. A written informed consent was obtained from 18 participants actively employed in public and private hospitals. Purposive sampling was used based on the criterion of data and theoretical saturation. **Results:** The findings of the present study revealed: (a) the personal worth appraisal process and (b) a continuous interaction between personal and professional worth perception. Specifically, it was revealed the cognitive process through which participants evaluated their personal and professional worth, and fundamental factors related to the lived experience of positive feelings. **Conclusions:** Interventions aiming to augment perceptions of self-worth are expected to strengthen nurses' perceptions' about their professional worth and occupational effectiveness, all resulting to enhanced resilience to burnout. Furthermore, interventions in organizational level aiming to support nursing personnel to accomplish personal and professional goals are expected to buffer stressful work-related conditions and enhance their personal value perception.

Key-words: Self-identity, self-perception, personal accomplishments, professional worth, Greek nurses, self-esteem, professional self-esteem, personal identity, professional identity, public image, self-image.

✉ **Corresponding Author:** Maria N.K. Karanikola, 15, Vragadinou street, 3041, Limassol, Cyprus, Tel: (+357) 99786069, e-mail: maria.karanikola@cut.ac.cy

Βιβλιογραφία

1. De Wals S, Meszaros, K. *Handbook on psychology of self-esteem*. NY, Nova Science Publishers, 2012
2. Masselink M, Van Roekel E, Oldehinkel AJ. Self-esteem in early adolescence as predictor of depressive symptoms in late adolescence and early adulthood: The mediating role of motivational and social factors. *J Youth Adolesc* 2017, doi: 10.1007/s10964-017-0727-z, (Epub ahead of print)
3. Veerasamy C, Sambasivan M, Kumar N. Individual skills based volunteerism and life satisfaction among healthcare volunteers in Malaysia: Role of employer encouragement, self-esteem and job performance, a cross-sectional study. *PLoS One* 2013, 8:e77698, doi: 10.1371/journal.pone.0077698. eCollection 2013
4. Van Dick R, Christ O, Stellmacher J, Wagner U, Ahlswede O, Grubba C et al. Should I stay or should I go? Explaining turnover intentions with organizational identification and job satisfaction. *Br J Managem* 2004, 15:351–360
5. Ling IL, Marshall R, Xu Y, Lin WY. Jaypatient-induced service sabotage behavior: the issue of self-esteem of hospital nurses. *Health Mark Q* 2014, 31:213–230
6. Uys LR, Minnaar A, Reid S, Naidoo JR. The perceptions of nurses in a district health system in KwaZulu-Natal of their supervision, self-esteem and job satisfaction. *Curationis* 2004, 27:50–56
7. Thorsteinsson LSCH. The quality of nursing care as perceived by individuals with chronic illnesses: the magical touch of nursing. *J Clin Nurs* 2002, 11:32–44
8. Park S. Effects of an intensive clinical skills course on senior nursing students' self-confidence and clinical competence: A quasi-experimental post-test study. *Nurse Educ Today* 2017, 61:182–186
9. Begley CM, White P. Irish nursing students' changing self-esteem and fear of negative evaluation during their pre-registration programme. *J Advanc Nurs* 2003, 42: 390–401
10. Montes-Hidalgo J, Tomás-Sábado J. Self-esteem, resilience, locus of control and suicide risk in nursing students. *Enferm Clin* 2016, 26:188–193
11. Karanikola MN, Papatthanassoglou ED, Giannakopoulou M, Koutroubas A. Pilot exploration of the association between self-esteem and professional satisfaction in Hellenic hospital nurses. *J Nurs Managem* 2007, 15:78–90
12. Sarı SA, Bilek G, Çelik E. Test anxiety and self-esteem in senior high school students: A cross-sectional study. *Nord J Psychiatry* 2017, 16:1–5
13. Sadock JB, Sadock AV. *Kaplan and Sadock's synopsis of psychiatry*. Philadelphia: PA, Lippincott Williams & Wilkins, 2014
14. Sturm BA, Dellert JC Exploring nurses' personal dignity, global self-esteem and work satisfaction. *Nurs Ethic* 2016, 23:384–400
15. Fothergill A, Edwards D, Hannigan B, Burnard P, Coyle D. Self-esteem in community mental health nurses: Findings from the all-Wales stress study. *J Psychiatr Ment Health Nurs* 2000, 7:315–21
16. Kalliath T, Morris R. Job satisfaction among nurses: A predictor of burnout levels. *J Nurs Administr* 2002, 32:648–654
17. Sobreques J, Cebria J, Segura J, Rodriguez C, Garcia M, Juncoosa S. Job satisfaction and burnout in general practitioners. *Aten Primaria* 2003, 31: 227–233
18. Parandavar N, Rahmanian A, Badiyepymaie Jahromi Z. A Study of the relationship between nurses' professional self-concept and professional ethics in hospitals affiliated to Jahrom University of Medical Sciences, Iran. *Glob J Health Sci* 2015, 8:82–88
19. Wang Z, Liu H, Yu H, Wu Y, Chang S, Wang L. Associations between occupational stress, burnout and well-being among manufacturing workers: mediating roles of psychological capital and self-esteem. *BMC Psychiatry* 2017, 17:364
20. Olthuis G, Leget C, Dekkers W. Why hospice nurses need high self-esteem. *Nurs Eth* 2007, 14:62–71
21. Cowin LS, Johnson M, Craven RG, Marsh HW. Causal modeling of self-concept, job satisfaction, and retention of nurses. *Intern J Nurs Stud* 2008, 45:1449–1459
22. Munhall LP. *Provisioning phenomenology: Nursing and health science research*. New York, National League for nursing press, 1994
23. van Manen M, Higgins I, van der Riet P. A conversation with Max van Manen on phenomenology in its original sense. *Nurs Health Sci* 2016, 18:4–7
24. Morse JM. "Data were saturated...". *Qualitat Health Research* 2015, 25:587–588
25. Vaughan P. Reflective practice will give nursing its voice back. *Nurs Standard* 2017, 31:36–37
26. Goulet MH, Larue C, Alderson M. Reflective practice: A comparative dimensional analysis of the concept in nursing and education studies. *Nurs Forum* 2016, 51:139–150
27. Goudreau J, Pepin J, Larue C, Dubois S, Descôteaux R, Lavoie P, Dumont K. A competency-based approach to nurses' continuing education for clinical reasoning and leadership through reflective practice in a care situation. *Nurs Educat Pract* 2015, 15:572–578
28. İlhan N, Sukut Ö, Akhan LU, Batmaz M. The effect of nurse education on the self-esteem and assertiveness of nursing students: A four-year longitudinal study. *Nurs Educat Today* 2016, 39:72–78
29. Johnson J, Hall LH, Berzins K, Baker J, Melling K, Thompson C. Mental healthcare staff well-being and burnout: A narrative review of trends, causes, implications, and recommendations for future interventions. *Intern J Mental Health Nurs* 2017, doi: 10.1111/inm.12416 (Epub ahead of print)
30. Toh SG, Ang E, Devi MK. Systematic review on the relationship between the nursing shortage and job satisfaction, stress and burnout levels among nurses in oncology/haematology settings. *Intern J Evidenc Bas Healthcare* 2012, 10:126–141

31. Svedberg P, Hallsten L, Narusyte J, Bodin L, Blom V. Genetic and environmental influences on the association between performance-based self-esteem and exhaustion: A study of the self-worth notion of burnout. *Scand J Psychol* 2016, 57:419–426
32. Meng L, Liu Y, Liu H, Hu Y, Yang J, Liu J. Relationships among structural empowerment, psychological empowerment, intent to stay and burnout in nursing field in mainland China-based on a cross-sectional questionnaire research. *International Journal of Nursing Practice* 2015, 21:303-312
33. Orgambídez-Ramos A, Borrego-Alés Y, Vázquez-Aguado O, March-Amegual J. Structural empowerment and burnout among Portuguese nursing staff: An explicative model. *J Nurs Managem* 2017, 25:616–623
34. Rosenberg M, Schooler C, Scoenbach C. Self-esteem and adolescent problems: Modeling reciprocal effects. *Am Sociologic Rev* 1989, 54:1004–1018
35. Edwards D, Burnard P, Bennett K, Hebden U. A longitudinal study of stress and self-esteem in student nurses. *Nurs Educat Today* 2010, 30:78–84
36. Harter S, Whitesell RN. Beyond the debate: Why some adolescents report stable self-worth over time and situation, whereas others report changes in self-worth. *J Personal* 2003, 71:1027–1058
37. King IM. King's conceptual system, theory of goal attainment, and transaction process in the 21st century. *Nurs Sci Quarterl* 2007, 20:109–111
38. Benner P. *From novice to expert*. Menlo Park, CA, Addison-Wesley Publishing Company, 1984
39. McCabe C. Nurse-patient communication: An exploration of patients' experiences. *J Clin Nurs* 2002, 13:41–49
40. Chen MF, Ho CH, Lin CF, Chung MH, Chao WC, Chou HL, Li CK. Organisation-based self-esteem mediates the effects of social support and job satisfaction on intention to stay in nurses. *J Nurs Managem* 2016, 24:88–96